

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет фінансів
Кафедра податків і фіскальної політики

Ждиняк Михайло Юрійович

МИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Спеціальність 8.03050801 – фінанси і кредит
Магістерська програма – фінанси в системі митних органів

Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студент групи ФМОм-51
Ждиняк М.Ю.

(підпис)

Науковий керівник
к.е.н., доц. Годованець О.В.

(підпис)

Дипломну роботу допущено
до захисту

«___» _____ 2014р.

Зав. кафедри
д.е.н., проф. Крисоватий А.І.

(підпис)

Тернопіль - 2014

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ.....	7
1.1. Сутність та економічний зміст митного регулювання споживчого ринку.....	7
1.2. Інституційно-організаційна домінанта митного регулювання в умовах інтеграційних процесів.....	15
1.3. Нормативно-правове забезпечення митного регулювання в Україні в умовах імплементації міжнародних норм у митне законодавство.....	24
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ.....	37
2.1. Особливості застосування митного інструментарію регулювання споживчого ринку.....	37
2.2. Моніторинг системи митного адміністрування при переміщенні товарів через митний кордон.....	48
2.3. Оцінка ефективності митного регулювання споживчого ринку.....	61
Висновки до розділу 2.....	73
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ.....	75
3.1. Вектори активізації споживчого ринку України через систему оподаткування зовнішньої торгівлі.....	75
3.2. Методичні підходи до формування та розвитку ризикоорієнтованої системи митного регулювання споживчого ринку.....	82
Висновки до розділу 3.....	92
РОЗДІЛ 4. ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА В НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ.....	94
Висновки до розділу 4.....	101
ВИСНОВКИ.....	103
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	107
ДОДАТКИ.....	118

ВСТУП

Обумовленість нагальністю питань і гостротою проблем, які виникають в результаті істотних змін характеру та специфіки зовнішньоекономічної діяльності та підвищення значення зовнішніх торговельних зв'язків для України в сучасних умовах суспільного поступу, лібералізація зовнішньоекономічної сфери діяльності в Україні, яка упродовж останніх років помітно інтенсифікується в зв'язку зі вступом країни до СОТ та здійснюваним євроінтеграційним курсом державної політики, створює передумови для подальшого розвитку економічної взаємодії між вітчизняними та зарубіжними суб'єктами господарювання. Динамічність цих процесів закономірно визначає потребу у розробленні й оптимізації відповідної системи інструментів і заходів регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Звернення до вітчизняної і зарубіжної практики свідчить, що одним із важливих механізмів впливу держави на зовнішньоекономічну діяльність є митне регулювання. Сучасні реалії суспільного розвитку, які характеризуються інтенсифікацією світових процесів глобалізації й інтеграції, відкритістю ринків торгівлі та жорсткою конкуренцією на них, актуалізують важливість здійснення наукового аналізу сучасного стану вітчизняної системи митного регулювання зовнішньоекономічною діяльністю, дослідження світових тенденцій її розвитку та на цій основі розробки науково-теоретичних засад, методологічного підґрунтя та пошуку шляхів її оптимізації.

Вагомий внесок у розроблення теоретичних і методичних проблем розвитку та практичних аспектів регулювання зовнішньої торгівлі в Україні, і регулювання споживчого ринку зокрема, зробили вітчизняні і зарубіжні вчені: Ю. Битяк, О. Гребельник, А. Дубиніна, Ю. Дьомін, Ф. Жорін, О. Єгоров, Б. Кормич, Н. Машина, В. Науменко, А. Павлов, П. Пашко, С. Пирожков, Д. Приймаченко, В. Русскова, С. Терещенко, В. Шамахов. У зазначених вище працях науковців підходи до митного регулювання переважно пов'язуються з

адміністративними заходами держави, в яких не завжди враховується економічна природа ризиків, що виникають в зовнішньоекономічній діяльності та їх вплив на митне регулювання саме споживчого ринку. Наразі, цілісного наукового дослідження, в якому комплексно досліджено розвиток системи митного регулювання споживчого ринку України з урахуванням ризиків не здійснено.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності і особливостей розвитку системи митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, і споживчого ринку зокрема, та розробці практичних рекомендацій щодо її вдосконалення в Україні шляхом запровадження сучасних механізмів мінімізації негативного впливу ризиків, які виникають в умовах ринкових відносин.

Для досягнення мети дослідження було поставлено наступні завдання:

- визначити сутність та сучасний стан митного регулювання споживчого ринку з позицій теоретико-методичних підходів;
- охарактеризувати інституційно-організаційну складову митного регулювання в умовах інтеграційних процесів та адаптації митного законодавства до світових стандартів;
- розкрити прагматизм функціонування механізму митно-тарифного регулювання споживчого ринку в Україні;
- дати оцінку впливу митного тарифу та митних платежів на доходи держави;
- дослідити практичні аспекти управління ризиком у митній сфері з урахуванням специфіки діяльності митних органів у контексті здійснення митного контролю та митного оформлення споживчих товарів.

Об'єктом дослідження виступає система митного регулювання споживчого ринку.

Предметом дослідження є напрями, форми та механізм використання інструментів митного регулювання зовнішньої торгівлі в рамках національних систем та багатосторонніх зобов'язань, що склалися у процесі державного

регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах інтенсифікації процесів глобалізації.

Методологічна та фактологічна база дослідження. Методологічний апарат дослідження складають такі методи наукового пізнання: наукова індукція та дедукція, метод порівнянь та метод аналогії (I розділ), метод аналізу та синтезу, застосовано систему показників (II розділ), метод абстрагування, метод аналогії та оптимізації, історичний метод (III розділ).

Інформаційна база дослідження. Теоретичну та інформаційну базу роботи складають: роботи вітчизняних та зарубіжних учених в галузі митної справи та митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; законодавчі акти та нормативні документи з питань митно-тарифного та нетарифного регулювання ЗЕД; фактологічною базою дипломної роботи є статистичні та аналітичні дані про надходження митних платежів до Державного бюджету України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні політики та практики митного регулювання в Україні та закордоном в умовах інтенсифікації процесів глобалізації та регіональної інтеграції, виявлені специфіка та можливості вдосконалення системи митного регулювання споживчого ринку.

Конкретні елементи новизни полягають у наступному:

➤ розкрито систему принципів ефективної вітчизняної митної політики шляхом визначення їх у наступній інтерпретації: єдності та системного підходу; приведення національного митного законодавства у відповідність до міжнародних норм; поступової лібералізації; тимчасового застосування протекціоністських заходів; активізації запровадження особливих видів мита; обмеження митно-тарифних пільг;

➤ базуючись на комплексному аналізі методів митного регулювання споживчого ринку обґрунтовано його сутність та основні завдання. Визначено конкретні переваги методів митного регулювання, які полягають у наступному:

стимулювання та обмеження експорту та імпорту споживчих товарів; забезпечення додаткових надходжень для розвитку національної економіки;

➤ запропоновано комплекс практичних заходів спрямованих на вирішення проблеми справляння мита шляхом покращення методологічного забезпечення діяльності митних органів і посилення контролю за правильністю класифікації та визначення країни походження товарів. Обґрунтовано необхідність побудови оптимальних методів контролю, які спрямовано на виявлення порушень у зовнішній торгівлі та мінімізації людського фактору;

➤ встановлено, що митне регулювання несе ризик та загрози національній економіці, особливо для бюджету країни. Підвищення ставок ввізного мита може спричинити падіння попиту, і скорочення надходжень до бюджету митних платежів. Високі ставки мита забезпечуючи високі надходження до бюджету посилюють інфляційні процеси і знижують життєвий рівень населення.

Практичне значення. Запропоновані у дипломній роботі підходи, методи та одержані результати мають практичне значення для покращення функціонування національної системи митного регулювання, висновки та практичні пропозиції можуть бути використані органами центральної виконавчої влади України у процесі вдосконалення митного законодавства.

Апробація результатів дослідження. Основні результати теоретичного та практичного характеру доповідались на науково-практичних конференціях, за темою дипломної роботи опубліковано праці у збірниках тез доповідей наукових конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, 2 додатків і переліку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 120 сторінок. У роботі вміщено 17 таблиць та 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ

1.1. Сутність та економічний зміст митного регулювання споживчого ринку

Зовнішньоекономічні зв'язки у теперішній час – це об'єктивно обумовлена необхідність, важливий фактор економічного зростання, невід'ємна складова національного процесу розширеного відтворення. Вони все більшою мірою визначають не тільки темпи і пропорції процесу виробництва, але й обміну та розподілу. У багатьох країнах саме світогосподарські зв'язки визначають стан національної економіки, і дана тенденція в перспективі посилюватиметься.

Випереджальні темпи зростання зовнішньоторговельного обороту, іноземних інвестицій, збільшення частки зовнішньоекономічних операцій у валовому внутрішньому продукті різних країн та інші кількісні показники характеризують рух країн у напрямі глобалізації. Орієнтація економічних систем на побудову ринкової моделі господарювання потребує розвитку всебічних міжнародних економічних зв'язків з метою реалізації економічного потенціалу країни на зовнішньому ринку.

Світові інтеграційні процеси засвідчують зміцнення координації економічної політики і забезпечення всебічного розвитку національного господарства, створення загальноекономічного простору і вихід країн на світові ринки. Такі чинники зумовлюють появу нових просторових систем, які формують наднаціональні принципи організації та реалізації спільних економічних інтересів у світо господарському просторі.

Досвід зовнішньоекономічної діяльності, накопичений за роки незалежності України, дозволяє щорічно збільшувати обсяги експортних операцій. Проте, слід

зазначити, що тенденція останніх п'яти років, а особливо 2007-2009 років, коли вперше з 1999 року було зафіксовано від'ємне сальдо платіжного балансу показує, що уряду країни необхідно переглядати митно-тарифну політику, хоча рекордні за останні роки обсяги притоку капіталу дозволили не лише компенсувати дефіцит поточного рахунку, але й збільшити резерви на 2 млрд. дол. США.

Як зазначає О. Сущенко, в умовах світової фінансової кризи посилюється вплив зовнішньої торгівлі на економіку та фінанси країни. За умови значної залежності України від зовнішньої торгівлі та падіння попиту на зовнішніх ринках на експортну продукцію відбувається уповільнення темпів економічного зростання та зменшення доходів суб'єктів фінансових відносин. В цьому контексті при вирішенні проблеми від'ємного сальдо платіжного балансу за рахунок підняття рівня імпортного тарифу необхідно врахувати можливе падіння обсягів податкових надходжень державного бюджету країни та загального добробуту населення [78, с. 7].

Аналіз поданих в таблиці 1.1 даних, свідчить проте, що в 2006-2009 роках зовнішньоторговельне сальдо було від'ємним порівняно з 2005 роком. На стан зовнішньоторговельних операцій, наприкінці 2008 року початку 2009 року, негативно позначились коливання курсу національної валюти та прискорили інфляційні процеси, які сьогодні спостерігаються в Україні.

Таблиця 1.1

**Динаміка розвитку зовнішньоторговельних операцій в Україні
протягом 2008–2013 рр.***

Показник	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Зовнішньоторговельний оборот у млн. дол. США	148668,0	85443,0	112147,4	151002,4	153467,9	140275,9
Експорт у млн. доларів США	66 967,0	40394,0	52191,0	68394,2	68809,8	63312,0
Імпорт у млн. доларів США	81 701,0	45049,0	60903,0	82608,2	84658,1	76963,9
Сальдо у млн. доларів США	- 14734,0	- 4655,0	- 8712,0	14214,0	15849,3	13651,9

* **Примітка.** Складено автором на основі: [36, с. 29; 37, с. 27; 38].

Від'ємне сальдо торгівлі товарами в 2010 році збільшилось до 8,7 млрд. дол. США (4,6 млрд. дол. США в 2009 році). Таке погіршення відбулось, насамперед,

за рахунок значної енергетичної складової української економіки. У той же час, баланс товарів без енергоносіїв залишався майже на рівні минулого року. При цьому протягом року товарооборот незмінно зростав, і в цілому за 2010 рік збільшився на 32,9 відсотки. Це відбулось завдяки поживленню як внутрішнього, так і зовнішнього попиту, та зростанню світових цін внаслідок поступового відновлення після глобальної кризи [71, с. 1].

Причинами від'ємного сальдо слід вважати – підняття цін на енергоресурси та багатовекторність зовнішньої політики, що зумовило значне зменшення кількості об'єктів оподаткування вивізним митом, а саме – зменшення обсягів експорту природного газу та металобрухту. Вище викладене вказує на те, що слід відпрацьовувати механізми експортної зовнішньоторговельної стратегії та тактики, а уряду вести виважену стратегічну економічну політику.

Досвід економічно розвинутих країн світу показує, що головна роль в економічному розвитку належить конкретним учасникам економічних відносин, а держава покликана окреслювати рамки економічної активності суб'єктів господарювання, стимулюючи або стримуючи їхню діяльність залежно від існуючих економічних пріоритетів. При цьому, одним з головних завдань регулювання економічної системи є підтримання макроекономічної рівноваги за визначених показників економічних перетворень у суспільстві. Водночас не просто досягнути одночасно двох визначених цілей: стимулювання економічної активності передбачає порушення макроекономічної рівноваги, а для забезпечення рівноваги необхідна незмінність умов, що, у свою чергу, суперечить економічній активності. Складність розв'язання цієї проблеми пов'язана також з тим, що динамічна рівновага потребує чіткого уявлення про напрям та майбутні показники розвитку, інакше суспільство періодично буде зазнавати значних економічних та соціальних витрат, вирівнюючи пропорції економічного розвитку.

Для досягнення динамічної рівноваги необхідно оптимально поєднувати стимулювання підприємницької активності та регулюючу діяльність держави. Однак у міру формування досконалого економічного механізму як у межах

кожної окремої держави, так і в рамках світового господарства роль державного управління економікою має зростати, оскільки з поглибленням інтегрування країни до світової системи господарювання ціна помилки навіть в окремій складовій економічного механізму набуває вагомості величини для суспільства. У зв'язку з цим актуалізується необхідність розробки нових та вдосконалення існуючих механізмів державного регулювання економіки та її сегментів, які відповідали б рівню розвитку виробничих відносин та продуктивних сил у країні.

Відтак, важливою формою фінансових пріоритетів має стати зовнішньоторговельна політика України, яка взаємопов'язана (прямими і зворотними зв'язками) з фіскальною, монетарною і кредитною політикою. На цьому наголошують такі західні економісти, як В. Танзі та М. Шехі, і вказують на те, що зовнішньоторговельна політика разом з фіскальною, монетарною і кредитною виступають частиною макроекономічної політики [93, с. 2; 94, с. 11].

Досягнення динамічної рівноваги неможливо забезпечити тільки за допомогою традиційних методів державного регулювання – методів грошово-кредитної, фіскальної політики, оскільки вони мають «імпульсивний» характер впливу на економіку та здійснюють одноразове «переміщення» економіки в якісно нові умови, які визначаються насамперед кількісними параметрами, наприклад, підвищенням або зниженням митних ставок. Крім того, економіка реагує на подібні заходи із затримкою часу.

Найбільш оптимальною моделлю взаємовідносин України зі світовим економічним простором є політика помірної протекціонізму: рух у напрямі політики «вільної торгівлі» з точковим використанням інструментарію протекціонізму, зокрема митно-тарифних регуляторів, функціонування і розвиток яких пов'язані з обслуговуванням усього комплексу економічних відносин, що складаються між окремими країнами, суб'єктами господарської діяльності та приватними особами у сфері міжнародних економічних відносин.

Отже, митно-тарифні відносини пов'язані з розвитком міжнародних економічних відносин, які виникли внаслідок переходу від натуральної системи господарювання до товарно-грошових відносин. Становлення національних

економік держав світу створило передумови для укріплення внутрішніх виробничих відносин, а з розвитком останніх – і міжнаціональними господарствами. Подальший розвиток виробничих сил виявився як у збільшенні масштабів виробництва, так і в покращанні умов транспортування товарів, створивши можливість для розширення господарських, у тому числі торговельних зв'язків між країнами. Окрім того, розвиток великого машинного виробництва посилив для окремих країн необхідність зовнішньоторговельного обміну [16, с. 8].

Таким чином, функціонування всієї сукупності міжнародних економічних відносин безпосередньо пов'язано з формуванням та розвитком митної системи. Слід зауважити, що використання даного інструментарію зовнішньоекономічної політики країни диктується, як правило, внутрішніми потребами кожної держави в забезпеченні національних, насамперед економічних інтересів.

Т. Ліпіхіна виділяє три головні характеристики, складових державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності економічними методами, таких складових: просторову – за критерієм міжнародності або регіональності; інструментарну – за критерієм характеру інструментів регулювання; функціональну – за критерієм способів регулювання [52, с. 9].

Визначаючи місце митних відносин у моделі «внутрішні відносини – кордон – зовнішні відносини», необхідно виходити з того, що суть і значення зовнішніх і внутрішніх чинників принципово не змінюються, оскільки митні відносини є частиною як внутрішньоекономічних, так і зовнішньоекономічних відносин. У даному контексті важливим є те, що митні відносини, спочатку й історично формуючись на кордоні дії зовнішніх і внутрішніх чинників, відіграють роль певного регулятора, значною мірою – бар'єра чи обмежувача, який перешкоджає імпорту, а в окремих випадках – експорту або транзиту товарів [29, с. 12].

Таким чином, необхідність регулювання зовнішньоекономічних відносин зумовила створення митної системи зі специфічними нетарифними заходами, які забезпечують захист економіки.

Циклічність митних відносин передбачає їх тимчасову прив'язку до митної політики, яка провадиться органами влади. Ця циклічність має просторово-обмежений характер, оскільки стосується особливостей розвитку митних відносин окремої держави (або групи держав) зі світовою системою господарювання і викликана насамперед суперечністю економічних інтересів країн при визначенні пріоритетів наряду розвитку зовнішньоекономічних відносин як у плані теоретичних обґрунтувань, так і під час здійснення зовнішньоекономічної політики держави.

Розгляд митних відносин через митну політику держави зумовлений тим, що митна політика уособлює заходи, спрямовані на відбиття в законах, методах регулювання міжнародних економічних відносин системи цінностей і пріоритетів у відносинах з іншими країнами. Провадження тієї чи іншої протекціоністської політики зумовлює відповідні негативні наслідки, наприклад, економічна блокада або «митні війни». Водночас останні чинять негативний вплив на організаційно-прикордонне регулювання міжнародних економічних відносин, що призводить до самоізоляції країни від зовнішнього світу.

Взаємна залежність зовнішньоторговельних і митних відносин пояснюється тим, що політика, яка провадиться державою стосовно зовнішньоекономічних відносин, суттєво визначає характер митних відносин. У свою чергу, особливості побудови митних відносин в одній країні значно впливають на напрям розвитку міжнародних економічних відносин з іншими державами.

Організація митних відносин означає облаштування митного простору і передусім митних кордонів, створення митної системи, координацію дії митних органів, забезпечення ефективного функціонування організаційно-технологічного механізму регулювання міжнародних економічних відносин.

Об'єктом митних відносин є всі види зовнішньоекономічної діяльності, під час здійснення яких відбувається процес переміщення через митний кордон, експорт (імпорт) товарів, капіталу, робочої сили; експорт (імпорт) послуг; науково-технічна та науково-виробнича кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; кредитні та розрахункові операції між суб'єктами

зовнішньоекономічної діяльності; спільна підприємницька діяльність; міжнародні орендні операції; організація та проведення міжнародних виставок; різнобічні форми зустрічної торгівлі [32, с. 22].

За допомогою митного регулювання держава може стимулювати ввезення або вивезення відповідних товарів або обмежити їх; створити рівні економічні умови як для національного товаровиробника, так і для іноземного; проводити певну економічну, науково-технічну, екологічну, валютно-фінансову політику у сфері зовнішньоекономічних зв'язків, спрямовуючи функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в русло загальнонаціональних інтересів залежно від мети і функціональності.

Митне регулювання, як складову митної політики розглядає І. Бережнюк, ґрунтуючись на працях вітчизняних і зарубіжних науковців, визначає дану дефініцію як вплив держави на інших суб'єктів митних відносин з метою підпорядкування їхніх дій своїм економічним інтересам. Іншими словами, митне регулювання – це управління митними відносинами в рамках заданих параметрів [7, с. 37].

Проте, думки науковців, щодо інтерпретації терміну митне регулювання є неоднозначними, наприклад С. Мочерний визначає митне регулювання як комплекс митних заходів держави, що використовується у процесі регулювання зовнішньої торгівлі [26, с. 376]. О. Єгоров визначає митне регулювання як сукупність митно-тарифних заходів, що використовуються як національний торговельно-економічний інструментарій регулювання зовнішньої торгівлі [28, с. 214]. Слід відмітити, що незалежно від існуючих точок зору митне регулювання, як сфера діяльності органів центральної виконавчої влади, розглядається у площинах митно-тарифного, нетарифного та митного адміністрування, які взаємопов'язані між собою регламентами переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України.

Митному регулюванню, як сучасному важливому засобу регулювання ЗЕД, відводиться важлива роль, з позиції взаємодії країн з різними соціально-економічними умовами через налагодження торгових відносин. Це визначає

вплив митного регулювання на розвиток міжнародної торгівлі та рух інвестиційних ресурсів. Основні напрями впливу показано на рисунку 1.1.

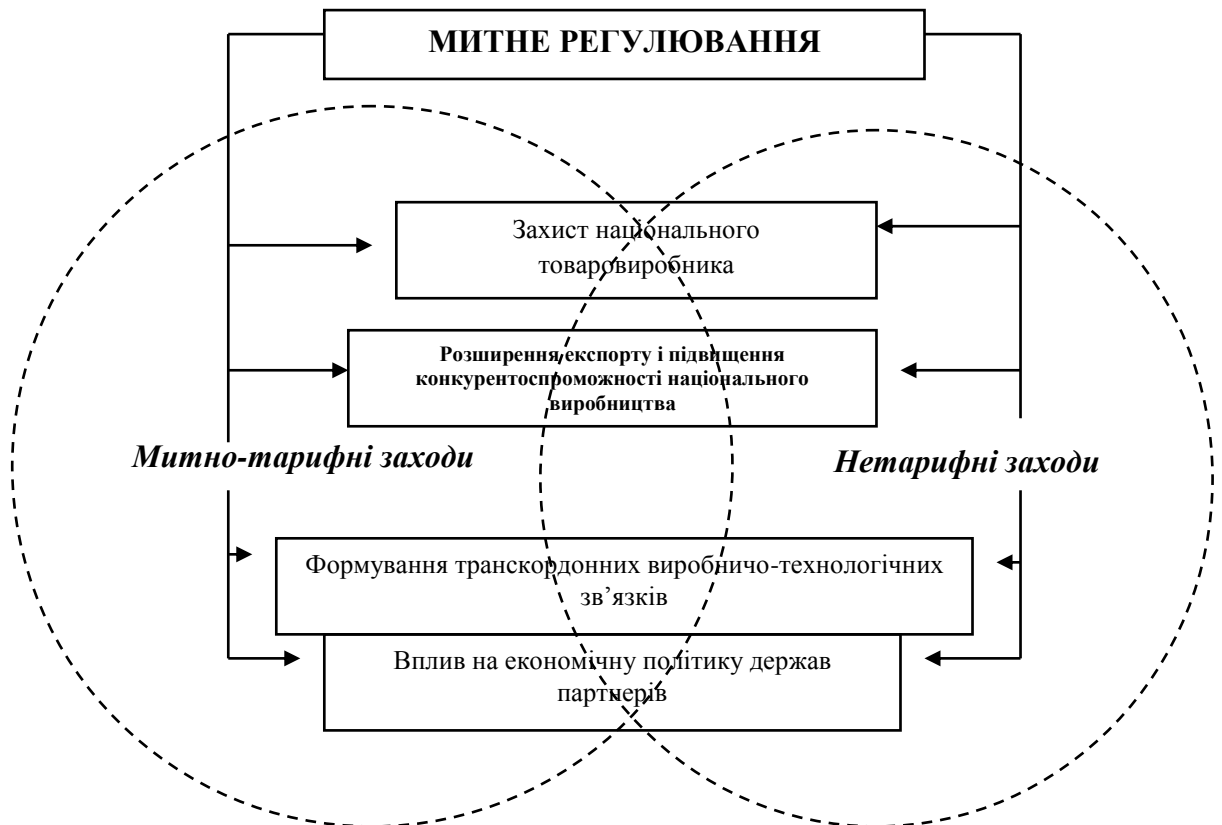

Рис. 1.1. Напрями впливу митного регулювання на економічні процеси*

*Примітка. Побудовано автором самостійно на основі: [7, с. 37; 8, с. 47].

Ще одним важливим елементом впливу митного регулювання на міжнародні та внутрішні економічні процеси виступає митне адміністрування. Даний елемент є важливим інституціональним середовищем для здійснення зовнішньоекономічної діяльності її учасниками і напрямом діяльності органів центральної виконавчої влади. Саме тому, у межах реалізації функцій і завдань покладених на складові митного адміністрування визначаються правила поведінки, порядок дій, норми примусу і покарання.

Як зазначає М. Кінякін, особливістю митного адміністрування є повна формалізація. На відміну від багатьох інститутів митне адміністрування не базується на неформальній основі [46, с. 290].

Проте, митне адміністрування – це прикладна наука, що вивчає економічні та фінансові відносини, що складаються між державними органами в особі митних органів та учасниками зовнішньоекономічної діяльності у сфері

перетворення митних ресурсів в митну послугу, що надається юридичним і фізичним особам, які переміщує товари і транспортні засоби через митний кордон [27, с. 29].

Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності як набір заходів економічного та адміністративного характеру, які реалізуються уповноваженими органами виконавчої влади відповідно до норм митного законодавства України і являють собою інструменти забезпечення економічної безпеки держави та соціальної спрямованості економіки.

Необхідність регулювання зовнішньоторговельної діяльності набуває важливості в періоди економічних криз і протистоянь інтересів різних економічних угруповань. Це повною мірою стосується і України, ринок споживчих товарів якої формується за рахунок імпорту або імпортової складової у готовій продукції. Україною постійно проводиться моніторинг імпорту чутливих для вітчизняних виробників товарів, у тому числі споживчих. Вирішення питань забезпечення економічної безпеки та захист внутрішнього ринку від імпорту споживчих товарів можливе на державному рівні і лише засобами митного регулювання.

1.2. Інституційно-організаційна домінанта митного регулювання в умовах інтеграційних процесів

В сучасних умовах функціонування світогосподарського комплексу глобалізація важливих процесів зачіпає практично усі сфери і напрями діяльності держави. Це проявляється через процеси інтернаціоналізації господарського життя, переплетення і зближення національних економік, підсилення регіональних і міжнародних просторових структур. Такі процеси зумовлюють глобальну універсалізацію взаємовідносин між країнами, регіонами та просторовими системами.

Головним вектором глобальної універсализації є усунення адміністративних, торговельних, фінансових, митних та інших бар'єрів на шляху вільного пересування транспортних засобів, товарів, послуг, капіталу, інтелектуальної власності і робочої сили. Лібералізація міжнародної економічної діяльності – головна мета Світової організації торгівлі [57, с.15].

В умовах глобалізації виникають питання ефективного управління процесами інтеграції і регулювання ЗЕД як на міжнародному, так і на національному рівнях. Вони особливо актуальні для України, що знаходиться в пошуку гнучких механізмів регулювання національної економіки і зовнішньоекономічної діяльності країни, на етапі формування раціональної архітектури процесів інтеграції у світовий економічний простір.

Одним з найбільш дієвих та ефективних регуляторів міжнародної економічної інтеграції, здатному системно вирішувати завдання глобалізації, залишається митний регулятор. Саме митні інструменти та інститути, впливаючи на світову економічну систему, на світовий ринок товарів і послуг, є коррелятором, або пришвидшувачами розвитку міжнародних економічних відносин.

Митне регулювання є одним з основних загальновизнаних засобів реалізації державної економічної політики, інструментом виконання внутрішніх завдань [28, с. 194]. Найважливішими складовими митного регулювання ЗЕД виступають фінансові інструменти. Результати впливу держави на зовнішньоекономічні операції здійснюються безпосередньо через реалізацію фінансової стратегії і, відповідно, визначають методи і форми фінансової політики.

Фінансова політика являє собою самостійний напрям у діяльності держави в галузі фінансових відносин. Вона також виступає однією з форм державної економічної політики, яка покликана сприяти досягненню поставлених цілей. В основі фінансової політики держави лежить фінансовий механізм, який є необхідною умовою для її успішної реалізації. Стосовно до управління ЗЕД функціонування фінансового механізму має певну специфіку. У його рамках в

якості основного інструменту державного впливу на ЗЕД застосовується система специфічних фінансових, економічних і адміністративних методів. Зазвичай методи державного регулювання ЗЕД класифікуються як:

- тарифні методи , до яких відносяться ввізне і вивізне мито та збори;
- нетарифні методи, що включають в себе різні види непрямих податків на імпорт;
- методи прямого адміністративного регулювання ЗЕД [21, с. 23].

Подібна класифікація досить зручна для загального розуміння способів впливу держави на ЗЕД. Вона широко використовується на практиці, поширена в навчальній і науковій літературі. Однак даний підхід представляється недостатньо обґрунтованим як в теоретичному, так і в практичному плані, тому що він не забезпечує системного вирішення питань регулювання ЗЕД. Слід відмітити, що недоцільно об'єднувати в одну групу адміністративно-розпорядчі та податково-акцизні методи регулювання. Недоліком також є ігнорування важливих і широко використовуваних інструментів впливу (пряме і непряме фінансування державою зовнішньої торгівлі, а також ряд інших фінансових стимулів).

Враховуючи взаємозв'язок і певну взаємозамінність багатьох інструментів і методів регулювання ЗЕД, їх слід розглядати в межах єдиного фінансово-економічного механізму регулювання. Такий підхід не тільки зручний для практичного застосування, але й забезпечує узгодженість заходів з регулювання зовнішньоекономічних відносин з пріоритетами, цілями і завданнями загальної економічної та фінансової політики держави, повністю відповідає міжнародним стандартам, що діють у цій сфері.

Відтак, доцільним є виділення методів регулювання ЗЕД, які становлять серцевину фінансово-економічного механізму митного регулювання. Повна класифікація методів митного регулювання показана на рисунку 1.2.

Фінансово-економічний механізм передбачає наявність певних взаємозв'язків між його окремими елементами, а також використання принципів системного підходу до формування цього механізму, що дозволяє враховувати

все різноманіття і складність зовнішніх зв'язків елементів даної системи. Внутрішні зв'язки в межах єдиного фінансово-економічного механізму регулювання ЗЕД формуються на основі взаємозв'язків і взаємозалежностей між його елементами, з можливістю взаємозаміни одних на інші в певних межах. Зовнішні зв'язки фінансово-економічного механізму є інтегрованими та тісно взаємопов'язані між собою і становлять загальний фінансовий механізм держави. Вони обумовлюються зобов'язаннями, які приймає на себе країна як учасник міжнародних та регіональних угод.

Рис. 1.2. Методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності*

*Примітка. Побудовано автором самостійно на основі: [7, с. 49; 20, с. 23].

Основна функція фінансово-економічного механізму регулювання ЗЕД в ринковій економіці полягає в максимально повному забезпеченні цілей і завдань соціально-економічної політики держави. Тому всі ланки механізму пов'язує єдина концепція визначення мети.

Головним інструментом митного регулювання виступає митний тариф. Даний інструмент в Українському митному законодавстві представлений у вигляді зводу ставок мита (митного тарифу), що застосовуються до товарів, які переміщуються через митний кордон і систематизовано відповідно до Товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, а також визначається як інструмент торгівельної політики та державного регулювання внутрішнього ринку товарів України за його взаємозв'язку зі світовим ринком.

У 1997 р. Україна приєдналася до конвенції про гармонізовану систему опису та кодування товарів (Брюссельської конвенції). Основою Товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності України є: Гармонізована системи опису та кодування товарів, Комбінована номенклатура Європейського союзу.

Ставки мита, які визначено Законом України «Про митний тариф» були єдиними і не підлягали зміні залежно від осіб, які переміщують товари через митний кордон, видів операцій та інших факторів. При здійсненні торгово-політичних відносин Україною з іноземними державами, допускається встановлення преференцій з митного тарифу у вигляді:

- встановлення тарифних квот на преференційне ввезення в сільськогосподарських товарів, аналоги яких виробляються (видобуваються, вирощуються) в Україні;

- звільнення від сплати мита, зниження ставок мита щодо товарів походять з: країн, що утворюють разом з Україною зону вільної торгівлі;

- країн, що розвиваються, користуються національною системою преференцій України.

Такі положення цілком відповідають нормам ст. XXIV ГАТТ «Територіальне застосування – прикордонної торгівлі – митні союзи та зони вільної торгівлі».

Сферою функціонування міжнародних тарифних відносин є система митного оподаткування, у першу чергу економічні взаємовідносини, тоді як

об'єктом регулювання міжнародних митних відносин є передусім система митного контролю і митного оформлення, тобто правові взаємовідносини.

Сукупність цих методів і інструментів можна об'єднують в один єдиний податковий і митний механізми захисту національних товаровиробників споживчих товарів. Такий механізм Г. Мельничук розглядає як систему фінансових відносин, що виникають між державою і товаровиробником щодо створення на користь національних товаровиробників конкретних переваг у тому числі фінансових, що здійснюються під час реалізації податкової і митної політики держави, метою яких є досягнення суттєвого рівня конкурентоспроможності виробників споживчої продукції, зростання обсягів та ефективності виробництва [58, с. 54].

Загалом динаміка зовнішньої торгівлі товарами і надходження податків на міжнародну торгівлю подано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Динаміка зовнішньої торгівлі і надходження податків на міжнародну торгівлю в Україні протягом 2010-2013 рр. *

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Товарообіг, млн. дол. США	148668,0	85443,0	112147,4	151002,4
Експорт млн. дол. США	66 967,0	40394,0	52191,0	68394,2
Імпорт млн. дол. США	81 701,0	45049,0	60903,0	82608,2
Податок на додану вартість, млн. грн..	73342,0	96014,2	101576,3	96543,7
Мито, млн. грн..	8847,9	11771,9	13184,9	13342,5
Акцизний податок, млн. грн.	3470,3	6743,8	8478,87	8946,8

* **Примітка.** Складено автором на основі: [22; 33; 36, с. 29; 37, с. 27; 38].

Як видно з таблиці 1.2, протягом 2012 р. було забезпечено надходження податків від зовнішньої торгівлі у сумі 113,4 млрд. грн., що порівняно з 2011 р. зросло на 9,3 %, або на 9,6 млрд. грн. пори такі позитивні тенденції у 2012 р. відбулося збільшення середньоденних надходжень митних платежів на 8,3 % (на 38,0 млн. грн.) з 457,0 млн. грн. до 495,0 млн. грн. Основні фактори, що мали вплив на надходження доходів були наступні: 1) збільшення на 0,8 % вартісних показників загального обсягу імпорту при зменшенні його вагових показників на

14,9 %; 2) без урахування імпорту природного газу – зростання на 2,9 % вартісних показників загального обсягу імпорту при зменшенні вагових показників на 1,3 %; 3) збільшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню ввізним митом на 11,9 %; збільшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню ПДВ на 2,3 %; 4) збільшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню акцизним податком на 2,8 %.

Проте, у 2013 р. обсяги надходжень податків на міжнародну торгівлю і непрямих податків, що справляються при ввезенні товарів на митну територію України зменшився лише за податком на додану вартість на 5032,2 млн. грн.. мито та акцизний податок продовжують показувати позитивну тенденцію зростання заразу нок збільшення оподатковуваного імпорту на 35,6 % порівняно з 2012 роком.

Попри, позитивну тенденцію зменшення ставок ввізного мита, ставка податку на додану вартість залишається на рівні 1997 р. (20 %), а надходження до державного бюджету від податку зростають з кожним роком. Такій позитивній тенденції сприяє не тільки зростання грошового вимірника імпорту, але й ефективне застосування існуючих заходів і методів митного адміністрування.

Стосовно організаційно-функціональної структури бюджетно-податковий механізм захисту вітчизняних товаровиробників визначено як сукупність взаємопов'язаних цілей, об'єктів, суб'єктів, засобів, груп оціночних фінансових показників і функціональних елементів. Чільне місце в організаційно-функціональній структурі механізму посідають засоби. Усю сукупність прямих бюджетно-видаткових і непрямих податкових методів, інструментів і важелів, які використовує держава для захисту товаровиробників, у роботі розподілено за ознакою спрямованості дії на суб'єктів господарювання на засоби безпосереднього та опосередкованого впливу. Це дозволило обґрунтувати дефініцію бюджетно-податкового механізму захисту вітчизняних товаровиробників з позицій засобів захисту.

Загалом, система митного регулювання ЗЕД ґрунтується на таких основних рівнях:

- мікрорівень – рівень суб'єктів ЗЕД як юридичних, так і фізичних осіб: підприємства, фірми, організації, які експортують чи імпортують товари, предмети, послуги;
- мезорівень – рівень національних галузевих і регіональних об'єднань;
- макрорівень – рівень держави. Основними суб'єктами рівня виступають органи центральної виконавчої влади, уряд та парламент;
- метарівень – митні пріоритети у процесі створення просторових економічних систем;
- мегарівень – рівень міжнародних об'єднань, організацій [28, с. 15].

Це зумовлює необхідність виділення таких основних груп інтересів: інтереси країни, національних товаровиробників продукції споживчого характеру та інтереси споживачів. Якщо держава та національні виробники виграють від запровадження митних тарифів на продукцію, то споживачі отримують збитки від підвищення цін на внутрішньому споживчому ринку.

Як зазначає О. Гащицький, така концепція митного регулювання має свої певні слабкі місця і зайвий раз підкреслює необхідність комплексного підходу до запровадження тих чи інших заходів та підкреслює важливість митної політики як інструменту узгодження інтересів [14, с. 11]. Однак, формально, за загальними стандартами, у рамках ГАТТ тарифні інструменти сприймаються такими, що відповідають ринковим відносинам забезпечуючи добросовісну конкуренцію на світовому ринку, а використання нетарифних інструментів засуджується. Такі процеси значно позначаються на зменшенні обсягів застосування нетарифних інструментів з подальшою заміною їх регулюючого ефекту тарифними та економічними методами (внутрішніми податками).

Реалізація митної політики з використанням нетарифних засобів регулювання, є привабливою і найбільш ефективною та оперативною, що обумовлено імперативним і адміністративним характером, впливом на конкретні

суспільно-економічні відносини і здатністю зупинити ввезення товарів на митну територію держави.

Найпоширенішими адміністративними інструментами регулювання є квотування та ліцензування, Квотування – це обмеження імпорту або експорту певної категорії товарів, що носять кількісний характер. Вони є декількох різновидів, в тому числі індивідуальні, глобальні, тарифні, сезонні, групові, що визначається на рівні національного законодавства з питань регулювання ЗЕД. Такі квоти дістали назву тарифних і передбачають ввезення конкретної кількості товару за преференційними або пільговими ставками мита, а понад встановлений ліміт – за звичайними ставками митного тарифу країни. Важливою категорією квотування є квоти, що застосовуються при ввезенні сільськогосподарських товарів у період збирання врожаю в країні. По кожному виду товару може встановлюватись лише один вид квоти. Експортно-імпортні операції понад квоти можливі за умови сплати ввізного (експортного) мита при переміщенні товарів через митний кордон держави.

Ліцензування – це надання державними органами спеціального дозволу на ввезення або вивезення певної категорії товарів за чітко визначеними умовами та порядком визначеними органами центральної виконавчої влади. Ліцензії можуть бути: генеральні, разові (індивідуальні), відкриті (індивідуальні). Ліцензування імпортних операцій направлено на досягнення дуалістичної мети: для кількісного регулювання торгівлі, коли з видачею ліцензії надаються квоти, й для контролю за імпортом (при отриманні ліцензії). У промислово розвинутих країнах часто вдаються до автоматичного ліцензування (необхідно звертатись за дозволом, але його надають безперешкодно), що використовується переважно для контролю за ввезенням товару [84].

Перелік товарів, щодо яких встановлюються спеціальні експортно-імпортні режими або визначаються заборони експорту та імпорту товарів, закріплюються Кабінетом Міністрів України у постановках чи розпорядженнях. Надання квот та ліцензій на експорт та імпорт товарів і послуг реалізується Міністерством економічного розвитку України.

Диференціюючи ставки імпорتنих (експортних) мит, держава реалізує пріоритети економічної політики. За допомогою тарифного регулювання проводиться модернізація і реконструкція основних галузей економіки, раціоналізація товарної структури експорту та імпорту, насичується внутрішній ринок, урівноважується торговий і платіжний баланс, забезпечуються рівні умови конкуренції тощо. Це досягається шляхом збільшення імпорتنих ставок (наприклад, на предмети розкоші) або зменшення їх (на високотехнологічне обладнання), а також надання пільгового режиму в порівнянні з національним (у вільних економічних зонах).

Відтак, митним регулюванням як ефективний економічний механізм та важливий регулятивний інструмент зовнішньоторговельних операцій передбачає регулювання питань, пов'язаних з установами мита і податків на зовнішньоторговельні операції, процедур митного контролю, а також організацію діяльності органів доходів і зборів України. Все це реалізується за допомогою визнаних світом принципів і атрибутів регулювання ЗЕД і встановлених для сприяння розвитку зовнішньоторговельних відносин та налагодження торговельно-економічних зв'язків між державами, об'єднаннями та іншими угрупованнями.

1.3. Нормативно-правове забезпечення митного регулювання в Україні в умовах імплементації міжнародних норм у митне законодавство

Протягом останніх 20 років підходи до митного регулювання змінилися радикально. Якщо у 90-х роках ХХ століття митом оподатковувались при ввезенні широке коло товарів, то на перше десятиріччя ХХІ століття перед державами постає актуальне завдання захисту власного виробника. Важливими методами і засобами митного регулювання, у даному контексті, що направлені на сприяння експорту та наповнення бюджету виступають податки, які встановлюються країнами на ввезені товари до країни.

Нормативно-правове забезпечення ЗЕД повинно відповідати наступним головним критеріям: 1) враховувати специфіку предмета регулювання; 2) задовольняти соціальні і економічні потреби суб'єктів ЗЕД. Важливе завдання митного регулювання споживчого ринку – створення досконалого та одночасно сприятливого клімату для реалізації економічних інтересів господарюючих суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Слід зауважити, що правові стандарти, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність, утворюють комплекс нормативних актів, який включає як міжнародно-правові, так і національно-правові норми. Комплексність характеризується сукупністю пов'язаних ієрархій і взаємопідпорядкуванням міжнародних і національних правових норм, що взаємодіють між собою і взаємодоповнюють один одного у своїх структурних частинах, які регламентують зовнішньоекономічні зв'язки України [16, с. 46]. Така комплексність правових норм направлена на реалізацію найбільш дискримінаційного універсального інструменту регулювання – протекціоністської політики держави.

Світовий досвід свідчить, що протекціоністську політику застосовують більшою чи меншою мірою практично всі країни світу. Проблема постає лише у конкретному наповненні змістом політики протекціонізму та у формуванні комплексу захисних заходів з метою впровадження такої політики. Як зазначає Б. Фостик, впровадження протекціонізму є ефективним переважно у короткостроковому періоді. У довготривалій перспективі починають проявлятися негативні наслідки протекціонізму, пов'язані із консервацією неефективної структури виробництва, зростанням виробничих витрат та, відповідно, ціни готової продукції і, як наслідок, зменшенням реальних доходів населення [83, с. 132]. Тому ефективним є поєднання ліберальних та протекціоністських заходів при реалізації зовнішньоторговельної політики України. Причому протекціоністська політика має характеризуватися селективністю, обмеженим терміном впровадження, взаємоузгодженістю з

іншими напрямками державної економічної політики та базуватися на вимогах угод ГАТТ/СОТ.

Заходи протекціоністської політики мають здійснюватися за двома стратегічними напрямками: 1) сприяння розвитку зовнішньої торгівлі через зростання експорту, вибіркоче обмеження імпорту та раціоналізацію їхньої географічної та товарної структури; 2) стимулювання розвитку національної економіки, передусім її реального сектору. Інструменти митної політики та заходи забезпечення реалізації політики протекціонізму показано на рисунку 1.3.

Рис. 1.3. Інструменти митного регулювання та заходи забезпечення національних економічних інтересів*

* **Примітка.** Складено автором самостійно на основі: [16, с. 48; 51, с. 22].

Інструменти митного регулювання та законодавчі норми їх реалізації відіграють важливу роль у системі правового регулювання ЗЕД. Це пов'язано з функціями, які виконують митні регулятори за умов формування міжнародних економічних відносин між державами.

Митно-тарифні та нетарифні механізми виступають складовими елементами правового механізму функціонування компаній в умовах зовнішніх зв'язків. Їм притаманний як спеціальний, так і загальний характер, відповідну аналогію можна провести щодо нормативних документів, хоча в актах загального характеру трапляються й окремі норми, які спеціально враховують специфіку митних відносин. Нормативні акти, які регулюють митні взаємовідносини, можна умовно поділяють на групи, які можна охарактеризувати у наступний спосіб:

1) перша – це правові норми загального характеру: Декларація про державний суверенітет України, яка започаткувала правову норму про самостійне створення Україною власної митної системи та Конституція України, якою регламентуються положення щодо захисту суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки і встановлюється конституційна норма, згідно з якою засади зовнішніх відносин, зовнішньоекономічної діяльності, митної системи визначаються винятково законами України;

2) друга – це акти, в яких закріплені основні принципи організації і напрями здійснення митно-тарифної політики України. Насамперед це Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та Митний кодекс України;

3) третя – це акти, що складаються із систематизованих норм, котрі регулюють окремий напрям митних відносин. Зокрема, Митний кодекс і Податковий кодекс України та Закон України «Про митний тариф», якими практично регламентовано реалізація тарифної політики в Україні. Ними визначено порядок, методика митного оподаткування та пов'язані з цим дії суб'єктів ЗЕД;

4) четверта група – це акти щодо регулювання поточних операцій у сфері митних відносин. Це найбільш чисельна група нормативних документів, які регламентують широке коло відносин, – постанови, інструктивні листи, накази, які приймаються і видаються в першу чергу Міністерством доходів і зборів України з питань митного регулювання ЗЕД, а також спільні акти Міндоходів та

центральных і місцевих органів виконавчої влади, які ґрунтуються на положеннях про функціонування Міндоходів і зборів України [16, с. 48].

Така класифікація законодавчих і нормативних документів чітко розмежовує напрями дії нормативних документів. Митним кодексом врегульовано питання пов'язані з процесом формування митної системи з урахуванням національних пріоритетів країни. Це норми, які не виступають об'єктом міжнародних норм і переговорів, а сфера їхньої дії – це законодавчі акти країни, хоча не виключається можливість уніфікації національних правил роботи митних адміністрацій різних країн та їх акцент на багатосторонніх міжнародних та інших угодах, які спрощують митні процедури.

Об'єктом регулювання Митного кодексу України є митний тариф, методи встановлення і справляння мита, встановлення митних пільг і митних преференцій. Як правило питання запровадження мита, рівня ставок, структури мита виступають об'єктом міжнародних переговорів. Відтак, сфера регулювання рівня митного тарифу виступає об'єктом регулювання міжнародними угодами.

Особливо у сфері митного оподаткування в Україні, відсутня стабільність національного митного законодавства. За період 2001–2013 рр. до діючого митного тарифу було внесено близько 40 змін Законами України, а також змінено структуру митного тарифу. Проте, з 1 січня 2014 року у дію введено новий Закон України «Про митний тариф». Це зумовлено адаптацією вітчизняного митного законодавства до світових стандартів та гармонізації спрощення митних процедур.

Такі документи регламентують реалізацію на практиці основних правових норм у сфері митних відносин, які задекларовані національним законодавством. Правовий режим тарифних і нетарифних митних відносин має характерні особливості, оскільки даному напрямку, кількість міжнародних договорів укладених з Україною як джерела правових норм значно вища, ніж в інших галузях економіки, а отже, національне право не є абсолютно домінуючим навпаки, коли існує суперечність між правовою нормою, внутрішньою і міжнародною нормою законодавства, то застосовується остання.

Під впливом загальних процесів розвитку світового господарства в системі міжнародного права виникають нові галузі правового регулювання міжнародних правових відносин (комплексна галузь права): валютне право, транспортне право, природоохоронне право, банківське право і податкове право. Міжнародне митне право – це галузь міжнародного публічного права, яке регулює міждержавні зв'язки тільки у сфері митних відносин, які виникають у процесі переміщення через митний кордон товарів, предметів, капіталів, послуг та фізичних осіб [40, с. 20].

Основними завданнями правового регулювання митної сфери є:

- забезпечення міжнародної економічної безпеки і беззастережного виконання невід'ємного суверенного права держави вибору власної митної системи;
- свобода міждержавного спілкування від свавілля і незаконних ембарго, бойкотів, торгових, митних, кредитних та технологічних блокад;
- забезпечення використання міжнародних відносин з метою уникнення експлуатації менш розвинутих в економічному плані країн більш розвинутими; недопущення політичного тиску;
- усунення неправомірних економічних відносин;
- сприяння розбудові міжнародних економічних відносин на принципах поваги до державного й економічного суверенітету, рівноправності і взаємовигоди, створення сприятливих умов для розвитку співробітництва між державами у сфері митних зв'язків і взаємодопомоги [16, с. 50].

Виходячи зі сформованої галузевої нормативно-правової бази [39, с. 124], яка визнає виняткове право держави на розробку та впровадження митної політики, можна визначити основні динамічні принципи формування державної митної політики та митного регулювання (табл. 1.3).

Слід відмітити, що дані, наведені у таблиці 1.3, відображають лише загальні принципи формування державної митної політики на основі існуючої правової бази, яка перебуває в постійному становленні. Дослідники, які розглядають митну політику і митне регулювання в контексті тієї чи іншої концепції, можуть

виділяти інші, не менш значимі принципи, як от, наприклад Б. Кормич [50, с. 35-37] та І. Квеліашвілі [43], які розглядають питання забезпечення національної безпеки України «наріжним каменем» формування митної політики і системи митного регулювання, або вітчизняний дослідник І. Письменний, який принципи формування митної політики і митного регулювання виводить на основі аналізу діяльності митної служби України в межах системи державного управління та з урахуванням сучасних глобалізаційних тенденцій митної політики [65, с. 207].

Таблиця 1.3

**Основні динамічні принципи формування державної
митної політики [39, с. 125]**

Принцип	Сутність принципу	Правова основа
Принцип єдності державного регулювання ЗЕД та контролю за її здійсненням	Україна самостійно формує систему та структуру державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на її території	ч. 1 ст. 8 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»
Принцип єдності політики експортно-імпортного контролю	В Україні діють єдині правила щодо порядку переміщення через митий кордон товарів та інших предметів	ч. 1 ст. 96 Митного Кодексу України
Принцип єдності митної території України	Територія України, в тому числі території штучних островів, установок та споруд, що створюються в економічній (морській) зоні України, над якими Україна має виключну юрисдикцію щодо митної справи, становить єдину митну територію	ст. 5 Митного Кодексу України
Принцип гармонізації та уніфікації митної діяльності України з загальноприйнятими в міжнародній практиці нормами і стандартами	Визнається прагнення України інтегруватися до світової економічної системи, загальноєвропейських економічних процесів, приєднатися до Світової Організації Торгівлі (СОТ/№ГО), для чого необхідно привести національні митні стандарти у відповідність з загальноприйнятими світовими принципами та вимогами	ч. 2 ст. 3 Митного Кодексу України
Принцип юридичної рівності і недискримінації, виключення невинного втручання держави у ЗЕД	Гарантується кожному право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом	ст. 42 Конституції України, ч. 4 ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»

Правове регулювання митної складової економіки України, є елементом міжнародного права. Це означає, що на підставі міжнародного публічного права діють загальноприйняті принципи, а також специфічні принципи міжнародного митного законодавства. При цьому, необхідно враховувати особливості правого регулювання митної сфери та діяльності суб'єктів ЗЕД. Існуючі галузеві

принципи розвивають, доповнюють і конкретизують основні принципи міжнародного митного права.

Принципи міжнародного митного права як найбільш важливі і найбільш загальні правила поведінки учасників міжнародного спілкування здійснюють певний вплив на розробку міжнародних митних норм, які фіксуються конкретними правилами поведінки держав у сфері міжнародних митних відносин. Кожний конкретний принцип сприяє становленню правил поведінки. Ці загальні і конкретизовані специфічні правила, які розвивають і деталізують принципи міжнародних митних відносин держав і є системою норм міжнародного митного права [39, с. 125].

Відтак, правова норма митної сфери – це обов'язкове правило, яке встановлено державою відповідно до правових стандартів і регламентів, що регулюють митні відносини і невиконання (порушення) яких призведе до відповідальності, яка встановлена державою: адміністративна або фінансова.

Норми митного права належать до норм матеріального та норм процесуального митного права. При цьому, митно-тарифні норми, які є складовими формування правового механізму функціонування підприємств у сфері зовнішніх зв'язків, можуть мати як спеціальний, так і загальний характер. Сьогодні виділяють таку систематизацію митних норм:

- уповноважуючі – які встановлюють права суб'єктів на здійснення тих чи інших дій. Наприклад, створення, реорганізація та ліквідація митниць здійснюється центральним органом виконавчої влади у галузі митної справи;
- зобов'язальні – які зобов'язують суб'єкта виконувати обов'язки щодо здійснення певних дій певного змісту. Наприклад, при отриманні ліцензії на відкриття митного складу чи обов'язки декларанта;
- заборонні – які встановлюють зобов'язання суб'єкта стримуватись від дій певного характеру, наприклад, обмеження щодо вивезення громадянами за межі митної території України окремих товарів [41, с. 37].

Джерелами міжнародного митного права є:

- внутрішнє законодавство в галузі митної справи;

- міжнародний договір – як загальний, так і зі спеціальних питань міжнародних митних відносин;
- міжнародний звичай, який визначений державами як правова норма;
- практика у сфері міжнародних митних відносин;
- прецеденти міжнародних відносин;
- рішення міжнародних організацій з питань міжнародного митного співробітництва і взаємодопомоги держав [16, с. 52].

Укладаючи двосторонні та багатосторонні угоди Україна формує правове середовище, в якому взаємодіють господарюючі суб'єкти. Такі угоди мають важливе значення для формування національної законодавчої бази з питань митного регулювання.

Міжнародний договір – це угода між державами, що зазначається, як правило, у письмовій формі з різних питань їхніх взаємовідносин у політичній, економічній, митній та інших сферах співробітництва, на ґрунті добровільності і сукупної рівності [41, с. 36]. Міжнародні договори, на відміну від міжнародних звичаїв, які досить часто використовуються у процесі регулювання ЗЕД та зовнішніх операцій, є більш зрозумілішою формою, що унеможлиблює довільного тлумачення, оскільки більшість норм міжнародного митного права – це норми, сформульовані й погоджені між країнами при проведенні переговорів.

Цілу правову систему у сфері митного регулювання ЗЕД створюють міжнародні договори України. Така система сформована і ґрунтується на багатосторонніх і двосторонніх угодах, договорах, що містять загальні норми про зовнішньоекономічну діяльність, а також основні положення щодо регулювання питань зовнішньоекономічних відносин.

На думку Ю. Гончарової, таку діяльність держави, а також митних органів, умовно можна розділити на декілька категорій: 1) за суб'єктивним складом – виділяють міжурядові угоди та міжвідомчі угоди; 2) за об'єктом правового регулювання – угоди, об'єктом яких є окремі галузі митного співробітництва [15, с. 6].

Умовний поділ угод, на двосторонні і багатосторонні, залежить від змісту і кількості учасників. Багатосторонні угоди є більш значущими за кількістю учасників та є універсальними міжнародними актами, які відбивають інтереси держав та суб'єктів ЗЕД. Прикладом багатостороннього договору є Конвенція ООН про міжнародні договори купівлі-продажу товарів на наднаціональному рівні (доповнення), яка розроблена Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) і прийнята у 1980 році [44, с. 145]. Використовуються норми даної багатосторонньої угоди в умовах реалізації договорів купівлі-продажу товарів між сторонами, які представлені резидентами та нерезидентами країн підписантів такої угоди. Конвенція дає можливість сторонам встановлювати на власний розсуд інші правила, ніж ті які декларовано міжнародним законодавчим актом. При цьому, Конвенція чітко регламентує права та обов'язки контрагентів при здійсненні угод з купівлі та продажу товарів.

Прикладом багатосторонніх угод на регіональному рівні можуть бути документи, підписані Україною з країнами СНД. Варто зауважити, що багатосторонні угоди визначають напрями руху міжнародного інтегрування між країнами; двосторонні договори вирішують конкретні економічні проблеми у сфері зовнішньоекономічних зв'язків [44, с. 145].

За роки незалежності України Верховною Радою України було ратифіковано 292 міжнародні угоди (конвенції, хартії, договори і протоколи до них). Завдяки цьому було започатковано і розширено договірно-правові відносини з 54 країнами світу (в тому числі укладено 37 договорів про встановлення дружніх стосунків або принципів взаємовідносин), з рядом впливових міжнародних організацій (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародний валютний фонд, ЄС, Європейський банк реконструкції та розвитку, Бельгійсько-Люксембурзький Економічний Союз, СНД тощо). Україна приєдналася до 51 міжнародної угоди універсального рівня та 34 регіональних [91].

Важливим і перспективним напрямом законотворчої роботи міжнародного характеру виступає укладання преференційних угод для України з ЄС та іншими державами, які є членами СОТ. Так, на преференційній основі розвиваються

відносини ЄС з більшістю інших країн. Серед них виділяють групу країн Африки, басейнів Карибського моря і Тихого океану (АКТ), багато з яких в минулому були колоніями країн ЄС. Протягом 1960-1990 рр. з країнами АКТ було укладено шість змінюваних одна іншу конвенцій, які передбачали надання ЄС цим країнам (їх число поступово зростало) в односторонньому порядку тарифних пільг та фінансової допомоги. У червні 2000 р. ЄС і 77 країн АКТ підписали у м. Котону (Бенін) Договір про партнерство терміном на 20 років. Договір передбачає поступовий перехід до надання преференційного режиму на взаємній основі, за винятком найменш розвинених країн, які і надалі будуть позбавлені від необхідності надавати відповідні преференції. Однією з цілей Договору проголошена поступова інтеграція країн АКТ у світову економічну систему за допомогою створення ними регіональних організацій економічного співробітництва та вільних економічних зон [41, с. 43].

З преференційних угод з окремими країнами, що розвиваються заслуговує уваги Угоду про вільну торгівлю між ЄС та Мексикою, яка набрала чинності в жовтні 2000 року. Зона вільної торгівлі охоплює широке коло питань, включаючи торгівлю товарами і послугами, інвестиції, охорону прав інтелектуальної власності та конкуренцію. Відповідно до графіка асиметричної лібералізації скасування мит на промислові товари завершена в ЄС у 2003 р., а в Мексиці – в 2007 році. Повна лібералізація торгівлі продукцією сільського господарства та риболовства проведена у 2010 році.

Україна намітила про європейський вектор розвитку національного митного законодавства, яке передбачає полегшення умов торгівлі з країнами ЄС та забезпечення митної безпеки усіма існуючими засобами митного регулювання. Цей процес передбачає укладання преференційних угод між Україною та ЄС і створення Зони вільної торгівлі. Разом з тим, взявши курс на розвиток інноваційної економіки і експортного потенціалу за рахунок підвищення в ньому частки продукції високого ступеня обробки, Україна ризикує зіткнутися із загостренням конкуренції на європейському ринку, де багато конкурентів користуються преференційним режимом.

Відтак, можна стверджувати, що митне регулювання ЗЕД – це система заходів, які використовуються для досягнення країною конкретних економічних переваг на світовому ринку та, одночасно направлених, на захист внутрішнього ринку від конкуруючих імпортованих товарів і підкріпленні нормами міжнародного та національного права.

Висновки до розділу 1

1. У системі державного регулювання економіки мито займає важливе місце як єдиний легітимний податок на зовнішню торгівлю товарами, а також як фінансовий інструмент, якому, згідно з міжнародними нормами, надається перевага перед нетарифними важелями впливу на розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

2. Основні положення теорії міжнародної торговельної політики та її головні концептуальні напрямки підтверджують ефективність політики вільної торгівлі, обумовлюючи необхідність поступової лібералізації зовнішньої торгівлі. На підставі цього визначено принципи проведення сучасної митно-тарифної політики України: єдності та системного підходу; уніфікації національного митно-тарифного законодавства з міжнародними стандартами; поступової лібералізації зовнішньої торгівлі; тимчасового протекціонізму.

3. Митні відносини пов'язані з розвитком міжнародних економічних відносин, які виникли внаслідок переходу від натуральної системи господарювання до товарно-грошових відносин. Становлення національних економік держав світу створює передумови для укріплення внутрішніх виробничих відносин, а з розвитком останніх – і між національними господарствами.

4. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності пов'язане з розвитком міжнародних економічних відносин, які виникли внаслідок переходу від натуральної системи господарювання до товарно-грошових відносин.

Становлення національних економік держав світу створює передумови для укріплення внутрішніх виробничих відносин, а з розвитком останніх – і між національними господарствами.

5. Важливою особливістю сучасних систем регулювання зовнішньої торгівлі є висока технічна оснащеність. За рахунок належної організації торговельно-політичного регулювання систем на базі досягнень техніки, зв'язку, передачі інформації, автоматичних систем обробки даних, новітніх особливостей технології діловодства скорочуються витрати часу та матеріальні витрати.

РОЗДІЛ 2

МЕХАНІЗМ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ ТА ОЦІНЮВАННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

2.1. Особливості застосування митного інструментарію регулювання споживчого ринку

Зазнавши змін при здійсненні переходу до нових етапів розвитку ринкового господарства, зовнішня торгівля є однією з традиційних форм міжнародних економічних відносин. Основоположним в її розвитку є міжнародний поділ праці, який в свою чергу постійно розвивається під впливом науково-технічного прогресу. Розвиток міжнародної торгівлі тісно пов'язаний з глобалізацією світової економіки, де міжнародні торговельні потоки охоплюють більшість регіонів світу і набувають величезних масштабів. Внаслідок зіткнення економічних інтересів основних суб'єктів світової економіки виникає гостра конкуренція. Не дивлячись на глобалізацію та лібералізацію ЗЕД, важливу роль у розвитку міжнародної торгівлі і в її регулюванні залишають за собою держави, які проводять власну зовнішньоторговельну політику та реалізують митну політику, як не від'ємну складову. Слід відмітити, що крім державної зовнішньоторговельної політики здійснюється і митна політика суб'єктів міжнародних економічних відносин, таких як інтеграційні чи митні союзи (наприклад: ЄС, МС та ін.). Відповідно до міжнародної класифікації методи регулювання зовнішньої торгівлі поділяються на такі групи:

- тарифні методи;
- паратарифні методи;
- фінансові заходи;
- заходи кількісного контролю;
- автоматичне ліцензування;

➤ технічні бар'єри [11, с. 48].

Міжнародне регулювання світової торгівлі здійснюється як діяльністю регіональних економічних організацій, так і організацій, що включають більшу частину країн світу і охоплюють основний обсяг світової торгівлі. Потрібно відзначити, що, незважаючи на тенденцію останнього часу щодо лібералізації в міжнародній торгівлі, як в окремих державах, так і в союзах, продовжує залишатися протекціоністська політика. Країни всередині союзу знімають всілякі бар'єри у взаємній торгівлі, проте встановлюють певні бар'єри по відношенню до третіх країн, що не входять в союз, що, безсумнівно, є проблемою, що перешкоджає розвитку міжнародної торгівлі. Слід відзначити, що всі країни і союзи у своїй зовнішній політиці виходять із власних економічних інтересів, все ж залучені в процес інтернаціоналізації економік, все більше набуває рис глобалізації. Тому необхідністю є узгоджене регулювання на міжнародній основі і процесів з гармонізації правових систем, що дозволить вирішити протиріччя між країнами у зовнішній торгівлі і досягти компромісів і однаковості у зовнішній торгівлі, як суверенних країн, так і союзів [11, с. 49].

Україна, що стала повноправним членом СОТ, належить вирішити безліч завдань щодо створення сприятливих умов для партнерських відносин з учасниками зовнішньоекономічної діяльності. В даний час виникла необхідність організації умов для формування системи митного контролю, що відповідає світовим стандартам, яка передбачала б раціональне використання ресурсів органів з урахуванням виниклої необхідності зниження невиробничих витрат бізнесу, зведення до мінімуму бар'єрів у процедурі зовнішньої торгівлі. Можна відзначити, що необхідно ефективно управляти процесами інтеграції як на міжнародному, так і на державному рівнях. Така проблема особливо актуальна для України, що знаходиться на відновлювальному етапі державного будівництва, в процесі пошуку гнучких механізмів регулювання економіки та зовнішньоекономічної діяльності країни, на етапі формування раціональної архітектури процесів інтеграції у світовий економічний простір.

Поширеним економічним заходом, у світовій економічній практиці регулювання міжнародних економічних відносин, виступає митний тариф, який базується на деталізованому переліку товарів і товарних груп, що оподатковуються митом з наведенням способу нарахування, ставки мита, а також різних надбавок і знижок у вигляді встановлених коефіцієнтів, переліку товарів, заборонених до переміщення через митний кордон. Це встановлюється відповідно до товарної номенклатури ЗЕД. Тариф слід розглядати як конкретну ставку мита, яка використовується при переміщенні товарів через митний кордон чітко визначеного товару. У контексті поняття митного тарифу повністю збігається з поняттям мита, як податку, що справляється при переміщенні товарів через митний кордон.

Митний тариф України – це систематизований за Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності перелік ставок ввізного мита, яким обкладаються товари, що ввозяться в Україну [63, с. 41]. Поряд із цим, митний тариф не єдиний економічний інструмент державного регулювання зовнішньої торгівлі. Разом з ним до системи інструментів економічного характеру відносять податки, які справляються при переміщенні товарів через митний кордон, обов'язковість яких визначена Податковим кодексом України. Це стосується непрямих податків (нарахування акцизного податку, податку на додану вартість, екологічного податку а інші), так і різні види зборів митного або прикордонного характеру.

Так, Н. Злепко, досліджуючи сутність і природу мита чітко розмежовує мито від інших митних платежів, та уточнює в межах звужувальної концепції визначення мита, а для визначення інших митних податків запроваджує нові фінансові поняття – субститути мита (рис. 2.1) [35, с. 6]. Доцільність виокремлення податків із загальної сукупності митних платежів, насамперед пов'язана, з неоднозначністю їх класифікаційних ознак як внутрішніх або податків на зовнішньоторговельні операції, а також з їх дискримінаційним характером відносно імпорتنих операцій. Такий висновок, автор робить з метою чіткого обґрунтування необхідності регламентації порядку запровадження і

застосування податків на міжнародному рівні, що унеможливить їх використання як прихованого методу протекціонізму.

Рис. 2.1. Місце мита в системі митних платежів [35, с. 7]

Мито, як інструмент митного регулювання ЗЕД, покликане виконувати такі основні функції:

- формувати оптимальну товарну структуру імпорту шляхом диференціації ставок на ввезення різноманітних товарів;
- впливати на господарську діяльність підприємств і соціальні умови в суспільстві, є складовою механізмом ціноутворення;
- захищати окремі галузі національної економіки (протекціонізм) від можливого заподіяння їм суттєвих збитків іноземною конкуренцією;
- надавати можливість проводити активну зовнішньоторговельну політику та впливати на партнерів у ході торговельних переговорів, формувати митні союзи;
- сприяти оптимізації співвідношення експорту й імпорту держави, валютних витрат і надходжень, досягненню сприятливого торговельного балансу [63, с. 319].

Важливою перевагою митного тарифу є:

➤ в порівнянні з нетарифними інструментами, справляє менш негативний ефект як на економіку країни, так і на імпортерів, оскільки завжди може бути компенсоване за рахунок коригування інших витрат виробництва та збуту. Такою перевагою не наділені нетарифні інструменти, оскільки, для прикладу, вичерпання торговельної квоти приводить до закриття внутрішнього ринку для даного товару;

➤ є більш прозорим інструментом торговельної політики, оскільки іноземний виробник може завжди його побачити і зменшити шляхом двосторонніх переговорів [54, с. 91].

Митний тариф є інструментом збалансування торговельного і платіжного балансу країни. Ще при розробці ГАТТ, що орієнтує країни-учасниці на лібералізацію зовнішньоторговельних відносин, було введено положення щодо рівноваги платіжного балансу країни. Таке, положення закріплено статтею XII «Обмеження в цілях забезпечення рівноваги платіжного балансу». Дана стаття визначає, що будь-який член СОТ з метою забезпечення належного фінансового положення і рівноваги платіжного балансу, країна може вводити обмеження як кількісного так і вартісного характеру відносно товарів, які дозволено імпортувати.

Для України проблема підтримки активного платіжного балансу, особливо враховуючи значний зовнішній борг країни і видатки на його обслуговування, також має велике значення, і, відповідно, вагомою є роль ввізного мита як інструменту регулювання балансу (табл. 2.1.).

Як видно з поданих в таблиці 2.1 даних, у 2010 році дефіцит поточного рахунку зріс до 2,9 млрд. дол. США, що становило 2,1 % від ВВП (у 2009 році – 1,7 млрд. дол. США, або 1,5 % від ВВП). Збільшення дефіциту стало наслідком погіршення стану зовнішньої торгівлі товарами, насамперед, у II-гій половині року. Головними факторами цього виступало: 1) відновлення внутрішнього попиту та зростання цін на енергоносії, що знайшло відображення у випереджаючих темпах зростання імпорту товарів над експортом (35,4 % і 29,0 % відповідно). Високими темпами відновлювався імпорт машинобудівної

продукції (39,9 %). Обсяги поставок легкових автомобілів у 2010 році зросли в 1,9 раза (питома вага цієї групи в імпорті наземних транспортних засобів становила 53,0 %, а в імпорті продукції машинобудування – 14,0 %) [66, с. 3]. Це перш за все пов'язано із зниженням ставок ввізного мита щодо транспортних засобів, яке відбулось завдяки вступу України до СОТ.

Таблиця 2.1.

Динаміка платіжного балансу України протягом 2010-2013 рр. *

(млн. дол. США)

Статті платіжного балансу	2010 рік	2011 рік	2012 рік	2013 рік
Рахунок поточних операцій	- 2884,0	- 10245,0	-14315,0	-16355,0
Баланс товарів і послуг	- 3850,0	-10157,0	-14326,0	-15484,0
Баланс товарів	- 8712,0	-16252,0	-19478,0	-19589,0
Експорт товарів	52191,0	69418,0	70236,0	64984,0
Імпорт товарів	- 60903,0	-85670,0	-89714,0	-84582,0
Доходи (сальдо)	- 2009,0	-2009,0	-2965,0	-3020,0
Поточні трансферти (сальдо)	2975,0	3708,0	2976,0	2149,0
Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій	7914,0	9259	10140,0	18378,0

* Примітка. Складено автором на основі: [66, с. 19-20; 67].

Загалом у 2012-2013 рр. розширення від'ємного сальдо платіжного балансу України, за даними фахівців НБУ, відбулось за рахунок несприятливої кон'юнктури на світових товарних ринках (окрім продукції АПК) та рецесійні процеси у європейських країнах, що уповільнило зростання експорту товарів. Попри це, у 2013 р. спостерігається падіння імпорту товарів порівняно з 2012 роком.

Слід відмітити, що важливе значення, для країн-членів СОТ, мають конкретні інструменти покращення стану платіжного балансу країни. Так, якщо країна відчуває необхідність у цьому, вона може запровадити надбавку до митного тарифу по групі (групах) товарів. Розмір надбавки країна встановлює самостійно. Україна не є виключенням, оскільки, у 2008 році така надбавка діяла і була запроваджена, як тимчасовий захід.

Платіжний баланс країни повинен бути урівноваженим на відміну від торговельного балансу. Оскільки на такі важливі макроекономічні документи

впливають різні регулятивні механізми. Проте, вони засвідчують факт отримання країною необхідної іноземної валюти для відновлення економічної стабільності шляхом: 1) експорту видимих товарів; 2) невидимого експорту послуг; 3) експорту дорогоцінних металів; 4) імпорту капіталів у вигляді іноземних інвестицій всередині країни, прибутків від власних інвестицій за кордоном або позик, наданих іноземцями.

Що стосується споживчого ринку, то його з точки зору забезпечення економічної безпеки, і проблеми його регулювання є вкрай негативним. Це зумовлено високим рівнем імпортозалежності та становить загрозу економічній безпеці держави. Саме тому, механізми митного регулювання є настільки важливими для захисту вітчизняних виробників.

Існуючий рівень імпортозалежності споживчого ринку свідчить про недостатню ефективність застосовуваних заходів (табл. 2.2). У 2012 р. імпортні операції збільшились на 5,4 % та досягли показника 90,3 млрд. дол. США. Достатньо високими темпами зростання характеризуються товари споживчого призначення (продуктів АПК – на 18,5 %, промислових виробів – на 27,3 % [53, с. 19]).

Зниження імпорту товарів у 2013 р. відбулося за рахунок скорочення фізичних обсягів поставок. Неенергетичний імпорт знизився на 4,3 % порівняно з 2012 р. за рахунок скорочення поставок: продукції машинобудування (на 19,8 % – внаслідок зниження внутрішнього інвестиційного попиту); фармацевтичних продуктів (на 21,5 %). Водночас імпорт продовольчих товарів зріс (на 8,5 %).

На основі взаємності в процесі переговорів, країни можуть впливати на зниження рівня митного тарифу з метою сприяння розвитку національного господарства, а також використовувати митний тариф як засіб протидії дискримінаційним акціям інших країн. З цієї точки зору, високий рівень імпортного тарифу посилює ефективність переговорів, у той час як низький рівень їх послаблює.

Відтак, митний тариф дозволяє підвищити конкурентоспроможність вітчизняних виробників і експортерів та стимулювати їх діяльність шляхом

Динаміка товарної структури імпорту протягом 2011-2013 рр. [24]

Найменування груп товарів	2011 р.				2012 р.				2013 р.				2012 р.	2013 р.
	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.	I кв.	II кв.	III кв.	IV кв.		
Структура, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	8,1	7,3	6,9	7,4	8,5	8,1	7,5	9,4	10,9	10,0	7,5	10,6	8,4	9,7
Мінеральні продукти	40,0	34,4	30,9	32,9	34,7	28,0	30,7	28,0	26,4	19,0	29,3	28,0	30,2	26,0
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	14,3	16,4	15,6	14,2	14,1	15,3	14,7	16,1	14,8	17,7	15,3	15,8	15,1	15,9
Деревина та вироби з неї	2,6	2,7	2,7	2,4	2,2	2,4	2,6	2,5	2,6	3,1	2,7	2,7	2,4	2,7
Промислові вироби	4,4	4,1	4,2	3,7	4,0	5,0	6,1	4,7	5,4	5,2	5,6	4,6	5,0	5,2
Чорні й кольорові метали та вироби з них	5,9	6,8	7,6	6,2	5,6	6,1	6,3	5,4	5,2	7,1	6,2	5,2	5,8	5,9
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	19,2	22,2	24,9	26,3	23,5	26,6	24,1	25,7	23,3	25,3	22,0	21,8	25,0	23,0
Різне*	5,5	6,1	7,1	6,9	7,5	8,5	8,0	8,3	11,4	12,7	11,4	11,4	8,1	11,7
Темпи зростання до відповідного періоду попереднього року, %	164,2	151,3	134,8	126,0	105,0	112,6	103,3	99,0	97,7	81,8	102,4	95,8	104,7	94,3
Продовольчі товари та сировина для їх виробництва	118,4	109,7	114,9	100,8	110,0	125,6	112,4	125,0	125,5	100,3	102,0	108,5	118,5	108,8
Мінеральні продукти	179,6	153,3	126,7	121,6	91,2	91,7	102,8	84,2	74,5	55,5	97,8	95,8	92,1	81,2
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	136,8	132,9	122,4	107,5	103,3	104,8	97,2	111,7	102,6	94,5	107,2	94,2	104,3	99,2
Деревина та вироби з неї	119,3	123,9	110,4	97,5	89,4	99,5	99,2	102,3	112,3	105,0	105,6	103,4	97,8	106,2
Промислові вироби	156,8	105,5	91,2	89,3	94,7	137,4	149,1	125,6	132,2	84,9	93,2	92,8	127,3	97,9
Чорні й кольорові метали та вироби з них	156,2	148,7	141,6	116,4	99,4	100,5	85,1	86,1	91,3	95,7	101,7	92,1	92,0	95,5
Машини, устаткування, транспортні засоби та прилади	172,3	170,3	150,8	148,5	128,4	134,9	99,8	96,7	97,1	78,0	93,4	81,2	112,1	86,6
Різне*	381,6	627,1	349,8	335,5	142,4	158,7	116,1	120,4	149,2	121,6	145,4	130,9	132,1	135,7

* З урахуванням неформальної торгівлі.

встановлення безтарифного або пільгового режиму у відношенні мита при везенні матеріалів і обладнання для виготовлення продукції, призначеної до вивезення в інші країни.

Митний тариф у багатьох країнах використовується як інструмент, який забезпечує більш жорсткий державний контроль за проходженням вантажів через кордон. Навіть невисока ставка мита потребує від митної служби точної ідентифікації товару, ретельного обліку його кількості і вартості для оформлення документів, що подаються потім до сплати [29, с. 5].

Принципово важливе значення надається митному тарифу при формуванні дохідної частини національного бюджету країни. При цьому, першочергово урядом країни приділяється увага ставці мита, її розмір повинен бути обґрунтованим та враховувати специфіку економічного становища, розміри, структуру і тенденції міжнародної торгівлі, стан пріоритетних галузей національного виробництва. Ставка мита може виявитись завищеною, що призупинить імпорт взагалі, або низькою, що спричинить втрати для національного бюджету.

Забезпечення ефективності механізмів контролю за правильністю та своєчасністю справляння податків на міжнародну торгівлю та зовнішні операції потребує певного часу. Оскільки в більшості країн, що розвиваються, адміністративні ресурси значно обмежені, передача митним органам деяких фіскальних функцій (нарахування і контроль за сплатою непрямих податків та інших платежів) є не тільки доцільним з точки зору системи управління, а й економічно вигідним, оскільки є дешевшим способом поповнення Державного бюджету, ніж витрати на розробку і впровадження спеціальної податкової системи.

В основі механізму митно-тарифного регулювання лежить мито, а точніше його ставка. Від застосування «розумної» ставки мита залежать наслідки, які отримують від цього національний бюджет, споживачі, національні та іноземні товаровиробники. І хоча після вступу України до СОТ, можливості використання тарифних інструментів регулювання міжнародної торгівлі обмежені, все ж в

окремих випадках (погіршення загального економічного стану держави) мито залишається важливим методом впливу на економічну ситуацію.

При прийнятті рішення про зміну рівня мита, уряд держави зобов'язаний провести макроекономічний аналіз позитивних і негативних ефектів, які виникнуть у результаті реалізації цього рішення. Узагальнюючи наукові праці [16; 48; 75, с. 264] можна стверджувати, що запровадження мита на імпорту викличе в національній економіці ряд наслідків – економічних ефектів, кількісне вимірювання, яких дозволяє прийняти обґрунтоване рішення про доцільність запровадження мита на ті чи інші види товарів.

Ефекти доходу надходження мита до бюджету не можуть бути втратою для економіки країни, проте слушним є твердження того, що даний дохід надходить до державної казни за рахунок споживачів імпортованого товару. Протягом 2005-2009 років фіскальний ефект від запровадження мита постійно зростає.

Таблиця 2.3

Частка мита в доходах державного бюджету України у 2009-2013 рр.*

Період	Мито, млн. грн.	Всього доходів державного бюджету, млн. грн.	Частка мита в доходах бюджету, %
2009 р.	7090,10	225319,90	3,15
2010 р.	8847,90	240615,00	3,68
2011 р.	11771,90	265822,64	4,43
2012 р.	13184,90	289577,07	4,55
2013 р.	13342,50	291572,51	4,58

* **Примітка.** Складено автором на основі: [22; 33].

Дохід від використання мита в Україні становив (табл. 2.3): у 2009 р. – 6707,9 млн. грн.; у 2010 р. – 8847,9 млн. грн.; у 2011 р. – 11771,9 млн. грн.; у 2012 р. – 13184,9 млн. грн.; у 2013 р. – 13342,5 млн. гривень. Причому на рівень зростання доходу від мита впливають як внутрішні так і зовнішні фактори, але в даному контексті внутрішній фактор (механізм оподаткування митом товарів і інших предметів відіграє важливу фіскальну роль).

Важливим, з погляду стягнення мита – важливого доходу країни, є те, що цей дохід залишається в межах держави. Сума, отримана державою від надходження мита може служити різноманітним цілям: перетворюватися на

додаткові витрати на соціальні програми, сприяти зниженню податків на доходи громадян, що неодмінно призведе до зростання доходів державних службовців, а також інші ефекти, які свідчатимуть про зростання добробуту, стабільності роботи національних компаній і розвитку підприємницького сектору економіки країни.

Основними факторами, які вплинули на позитивний стан надходження мита до державного бюджету були: 1) адміністративні заходи – за рахунок ефективності використання наявної бази оподаткування; 2) збільшення загальних обсягів імпорту з товарів юридичних осіб, які оподатковуються митом.

Виходячи із вище викладеного можна стверджувати, що роль митного тарифу в державі з кожним роком зростає. Даний інструмент виступає одним з головних доходів Державного бюджету України. У подальшому митний тариф має бути основним важелем формування внутрішнього ринку, забезпечуючи рівні умови конкуренції всіх суб'єктів господарювання з безумовним пріоритетом національного виробника.

Ключовою метою митної політики держави є забезпечення найбільш ефективного використання інструментів митного контролю. У зміст поняття «нетарифні заходи як метод державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності» входить досить широкий діапазон форм митного контролю. Такі заходи знайшли широке використання в митній практиці, як метод регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Цілий ряд факторів зумовили причини використання нетарифних заходів [76, с. 129].

Україна прагнучи вийти на світовий ринок, змушена була добиватися членства в різних міжнародних торговельних і митних організаціях. Одним з основних правил при цьому найчастіше стає дотримання загальної тарифного та нетарифного політики, навіть незважаючи на те, що це йде врозріз з внутрішніми інтересами держави. Якраз в такі моменти вступають в дію саме нетарифні інструменти регулювання.

Причиною використання нетарифних заходів, яка заслуговує уваги, є спроба організації системи захисту споживача від недоброякісних товарів, що

потрапляють на внутрішній ринок країни в результаті лібералізації зовнішньоекономічної діяльності. З цією метою країни використовують спеціальні види контролю і реалізують через відповідні служби, які підпорядковані органам центральної виконавчої влади. Повний перелік таких заходів подано в додатку А.

Що стосується класифікації нетарифних методів регулювання, то слід мати на увазі, що на сьогоднішній день єдиної класифікації не вироблено. Але більшою мірою у різних авторів можна зустріти класифікацію, вперше розроблену Секретаріатом ГАТТ / СОТ, в силу якої нетарифні обмеження були поділені на п'ять основних категорій.

Зазначені заходи нетарифного регулювання застосовуються з метою захисту економічних інтересів вітчизняних виробників товарів у зв'язку із збільшеним імпортом, демпінговим імпортом або субсидованими імпортом на митну територію України.

Правом на прийняття рішення про введення або скасування таких заходів має Уряд України. Дані заходи вводяться тільки після розслідування, яке проводиться для встановлення наявності зростання імпорту будь-якого товару на митну територію країни, і при цьому повинно бути встановлено, що це заподіює істотної шкоди галузі української економіки або створює загрозу заподіяння такої шкоди.

2.2. Моніторинг системи митного адміністрування при переміщенні товарів через митний кордон

Важливим завданням, яке стоїть перед Україною є подальше вдосконалення системи державного регулювання і контролю за зовнішньоекономічними операціями здійснюваними суб'єктами ЗЕД. Протягом останніх років особливої гостроти набуває полеміка з питань застосування форм і методів державного

регулювання і контролю, а також перспектив інтеграції України у світову економічну спільноту.

Множинність діючих заходів регулювання, з одного боку дозволяє впливати на зовнішньоекономічні процеси, з іншого ускладнює механізми митного контролю. Відсутність єдиного підходу до класифікації методів регулювання ЗЕД, підсилює існуючі проблеми при митному контролі, оскільки відсутня однозначна характеристика застосовуваних заходів з точки зору її впливу на суб'єктів (зацікавлених учасників ЗЕД) і об'єкти ЗЕД.

Сучасна вітчизняна фінансова наука не визначила єдиної концепції застосування адміністративних заходів, які окремі науковці і практики об'єднують в єдину систему – митне адміністрування. На етапі формування нових кордонів, з економічної точки, однозначного розуміння сутності митного адміністрування на існує. Так, під терміном митне адміністрування, В. Мартнюк розглядає, як взаємодоповнююче значення:

- 1) як систему знань з управління митною справою держави;
- 2) як законодавчо обумовлену діяльність митних органів щодо забезпечення надходжень в бюджет;
- 3) як аналог раніше широко поширеного виразу «організаційна та контрольна-економічна робота митних органів»;
- 4) як регламентовані законодавством процедури з нарахування, сплати і перерахунку мита і митних платежів [55, с. 25].

Митне адміністрування, як різновид державної послуги, розглядає М. Морозова, автор виділяє дію ключових принципів надання державних послуг:

- законність надання митних послуг;
- однаковість і обов'язковість застосування адміністративних регламентів на всій митній території;
- презумпція безоплатного надання державних послуг;
- мінімально можливі терміни надання державних послуг;
- застосування принципу «єдиного вікна» та електронних технологій;

- територіальне наближення державних послуг до одержувача та забезпечення доступності та комфортності при отриманні послуг;
- виключення умов виникнення корупції у ході надання державних послуг [62, с. 72].

Ефективність і якість митного адміністрування залежать від всіх перерахованих умов, а показник ефективності повинен відображати їх у комплексі, враховуючи правові, адміністративні, економічні, логістичні, соціальні та інші аспекти процесу та результатів надання митних послуг.

Митне адміністрування може розглядатися як на рівні підприємства (мікрорівні) – в частині планування обсягів сплати митних податків і зборів по здійснюваних зовнішньоторговельних операціях, так і на рівні митних органів (макрорівні), де перерахування до бюджету є основним показником їхньої діяльності і будь-яке управлінське рішення приймається з врахуванням цього. На підприємствах, що працюють в сфері зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), адміністрування митних податків і зборів є лише складовою частиною системи менеджменту фірми. Митні органи керуючись діючим законодавством, безпосередньо доводять до підприємства вимоги держави щодо виконання митних правил.

Отже, митне адміністрування – це комплекс заходів, що здійснюються органами центральної виконавчої влади у галузі державної митної справи, а також суб'єктами ЗЕД, для досягнення ефективного контролю при переміщенні товарів через митний кордон держави. Його комплексність полягає у тому, що існують законодавчо встановлені заходи, які здійснюються митними органами. З позиції суб'єктів ЗЕД – це дотримання вимог митного законодавства, правил і регламентів при переміщенні товарів через митний кордон.

Визначальними чинниками митного адміністрування, які впливають на інтеграційні процеси є: 1) динаміка товарообігу; 2) час, що витрачається на митне очищення товарів; 3) преференційна складова митних операцій; 4) рівень витрат учасників ЗЕД на здійснення заходів митного адміністрування.

Митне адміністрування може бути представлено декількома моделями (рис. 2.2): 1) процедурна модель, що представляє собою сукупність дій, пов'язаних з митним очищенням товарів; 2) суб'єктна модель, що характеризує елементи інституту митного адміністрування.

Рис. 2.2. Інституційна схема митного адміністрування [45, с. 52]

Кожен елемент інституту митного адміністрування представляє самостійну систему сформованих суспільних відносин. Проте, лише при послідовній взаємодії можливе досягнення найкращих результатів. Окремий елемент несе значні резерви, які можуть посприяти інтеграційним процесам. Такі резерви умовно можуть бути розподілені на: 1) елементи здешевлення; 2) елементи прискорення; 3) елементи уніфікації.

У теорії оподаткування проблеми адміністрування податків пов'язані з процесами їх нарахування, стягнення і контролю за своєчасною сплатою. Ці процеси нерозривні з адмініструванням митних платежів. Основними

адміністраторами податків, які справляються під час переміщення товарів через митний кордон, є митні органи України [79, с. 19].

Важливо зазначити, що основним змістом адміністрування митних платежів на макрорівні є вирішення організаційних питань щодо підвищення ефективності діяльності митних органів. У загальному вигляді адміністрування митних чи податкових платежів передбачає визначення повноважень органів влади різних рівнів у регулюванні відносин у митній та податковій сферах, прав і обов'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, організації митного та податкового контролю й митного оформлення товарів, а також процедури оскарження рішення митних або податкових органів. З метою поліпшення процедури адміністрування мита та митних платежів є:

➤ запровадження періодичного перегляду критеріїв ризику, з метою вдосконалення ризикоорієнтованої системи;

➤ розроблення в разі необхідності проектів нормативно-правових актів, спрямованих на оптимізацію діяльності у відповідних галузях економіки та збільшення надходжень на підставі аналізу результатів документальних перевірок.

Митні органи як інститут державної служби забезпечують виконання певного обсягу функцій у специфічній адміністративно-політичній, економічній, соціальній, культурно-освітній сфері державного управління. У процесі безпосередньої реалізації митної політики не тільки координують інші державні органи з питань, що належать до їх компетенції, а за рахунок накопичення досвіду практичної діяльності вони суттєво впливають на формування митної політики шляхом зворотного зв'язку з іншими органами державної влади [18, с. 47]. Відтак, митні органи України – головний суб'єкт забезпечення, функціонування і вдосконалення дієвого та ефективного інституціонального механізму формування й реалізації державної політики у сфері митно-правового регулювання суспільних відносин.

Головними структурними елементами митного адміністрування виступають:

1) форми митного контролю; 2) митні експертизи; 3) система управління

ризиками; 4) контроль за повнотою справляння мита та митних платежів. Єдиною метою їх застосування є адміністративний вплив на суб'єкта ЗЕД для забезпечення виконання вимог митного законодавства. Структурні елементи схематично показано на рисунку 2.3. Розробка правил і процедур митного адміністрування базується на постійному аналізі ЗЕД і спрямоване на сприяння розвитку торговельних стосунків з іншими країнами, досягненню позитивного сальдо зовнішньоторговельного балансу, підтримці власного товаровиробника та захисті внутрішнього товарного ринку.

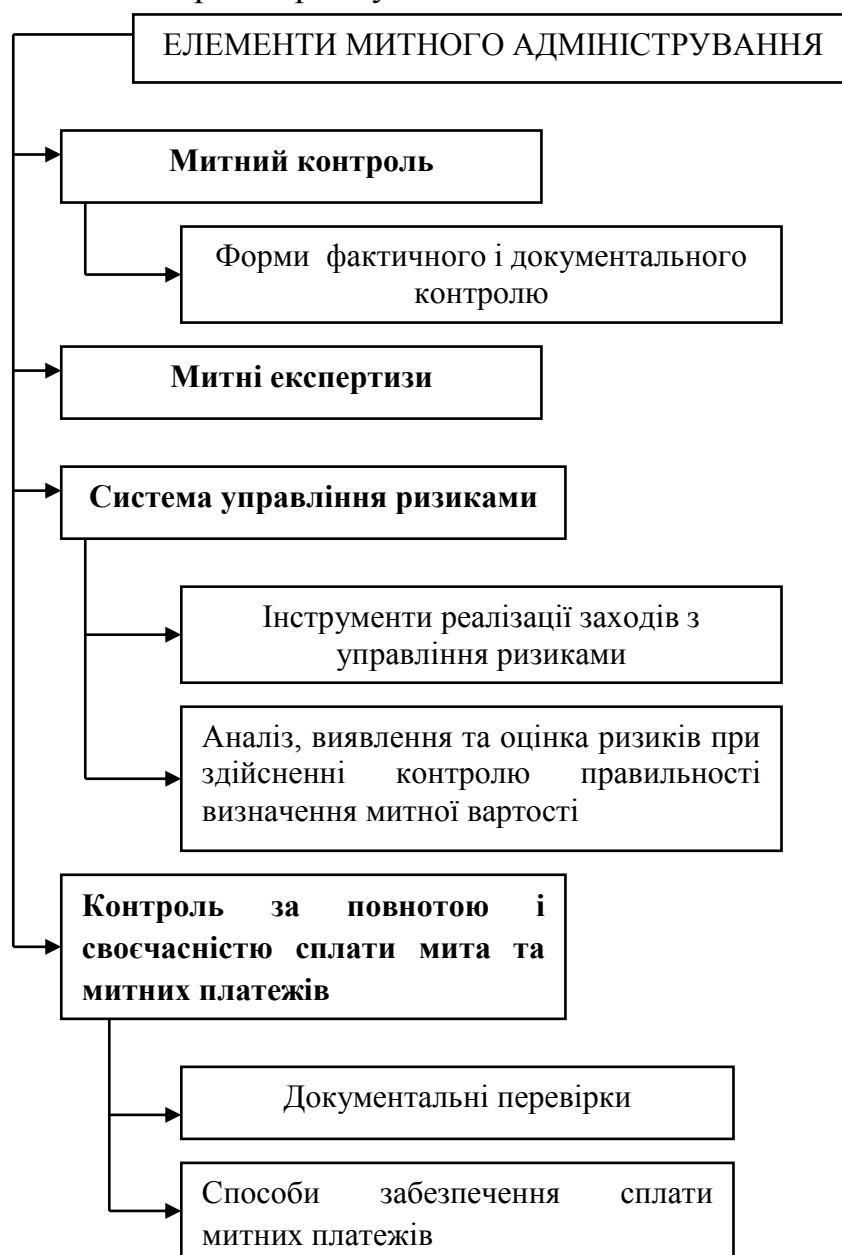

Рис. 2.3. Структурні елементи митного адміністрування*

*Примітка. Побудовано автором самостійно на основі Митного кодексу України.

Разом з тим спрощення процедур, пов'язаних з переміщенням товарів через митний кордон, і скорочення часу митного оформлення не дозволяють здійснювати достатньо повний митний контроль на етапі попередніх операцій та безпосередньо під час переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. У цих умовах зростає роль митного контролю після випуску товарів.

На сучасному етапі необхідне формування цілісної картини процесу митного адміністрування, не як окремого і самостійного процесу, а як структурного, гармонійного і обов'язкового процесу стосовно ланцюжка поставок, з урахуванням управління і безпеки ланцюжка поставок, в інтересах дотримання балансу Сприяння і Контролю при полегшенні процедур міжнародної торгівлі.

В умовах проведення адміністративної реформи всі повноваження щодо виконання фіскальної функції було покладено на Міністерство доходів і зборів країни. Даний орган центральної виконавчої влади став органом, що забезпечує формування єдиної державної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізує державну податкову, державну митну політику, забезпечує формування та реалізацію державної політики з адміністрування єдиного внеску, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового та митного законодавства, а також його територіальні органи [69].

Реформування податкової і митної служби стало важливим кроком, який відбувся в умовах здійснення адміністративної реформи. Як зазначає Т.О. Проценко, об'єднання двох контролюючих структур направлено на підвищення ефективності їх діяльності. Крім того, зростання кількості суб'єктів господарювання та суб'єктів ЗЕД змусило перейти до цивілізованих відносин в адмініструванні податків і митних платежів [72, с. 17].

Важливим структурним елементом митного адміністрування виступає митний контроль, який є різновидом державного, як правової форми митної

діяльності. Митний контроль також розглядають як один із засобів реалізації митної політики держави та одночасно сукупність заходів, що здійснюються органами доходів і зборів. Така сукупність заходів реалізується з метою забезпечення дотримання учасниками митних відносин вимог норм митного законодавства. Його основна мета – визначення за допомогою різного роду контрольних заходів відповідність проведених суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності дій у сфері митної справи вимогам норм митного законодавства та виявлення на основі цього митних правопорушень [6, с. 125].

Надходження, що забезпечуються через органи митної служби виступають важливим фактором, що ставить практично у залежність формування доходів країни переважно за рахунок оподаткування імпорту податком на додану вартість. Показники подані у таблиці 2.4 ілюструють виконання покладених на митні органи завдань у розрізі митних платежів.

Як видно з таблиці 2.4, протягом 2012 р. було забезпечено надходження податків від зовнішньої торгівлі у сумі 113,4 млрд. грн., що порівняно з 2011 р. зросло на 9,3 %, або на 9,6 млрд. грн. пори такі позитивні тенденції у 2012 р. відбулося збільшення середньоденних надходжень митних платежів на 8,3 % (на 38,0 млн. грн.) з 457,0 млн. грн. до 495,0 млн. грн. Основні фактори, що мали вплив на надходження доходів були наступні: 1) збільшення на 0,8 % вартісних показників загального обсягу імпорту при зменшенні його вагових показників на 14,9 %; 2) без урахування імпорту природного газу – зростання на 2,9 % вартісних показників загального обсягу імпорту при зменшенні вагових показників на 1,3 %; 3) збільшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню ввізним митом на 11,9 %; збільшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню ПДВ на 2,3 %; 4) збільшення обсягів імпорту, що підлягали оподаткуванню акцизним податком на 2,8 %.

У 2013 р., на відміну від 2012 р., обсяг забезпечення надходжень від податків, що контролюються митними органами, значно скоротився. Скорочення відбулось за рахунок скорочення фізичного обсягу ввезених товарів на митну територію України. Як і у попередньому році залишається високий рівень забезпечення надходжень: 1) податку

**Надходження мита та митних платежів до Державного бюджету України забезпечених митними органами
протягом 2010-2013 рр.***

Назва показника	2010 рік		2011 рік		2012 рік		2013 рік	
	Фактичне надходження, млн. грн.	% до доходів Державного бюджету	Фактичне надходження, млн. грн.	% до доходів Державного бюджету	Фактичне надходження, млн. грн.	% до доходів Державного бюджету	Фактичне надходження, млн. грн.	% до доходів Державного бюджету
Податок на додану вартість	73342,00	30,50	96014.19	30.51	101576.26	29.35	96543,70	33,11
Акцизний податок	3470,30	1,50	6743.79	2.14	8478.87	2.45	8946,80	3,07
Мито ¹	8847,90	3.70	11771.89	3.74	13184.88	3.81	13342,50	4,58
Митні збори	69,80	0,03	53.66	0.01	43.19	0.01	38,70	0,02
Єдиний збір	148,00	0,07	180.94	0.05	171.37	0.04	180,20	0,06
Інші	33,40	0,02	52.31	0.01	194.38	0.05	1,60	0,01
Всього	85911,40	35,83	114816.78	36.49	123648.95	35.73	119053,50	40,80

* Примітка. Складено автором на основі: [25; 74].

¹ - в т.ч. вивізні мито: у 2010 р. – 521,0 млн. грн.; у 2011 р. – 1311,31 млн. грн.; у 2012 р. – 200,77 млн. грн.; у 2013 р. – 77,86 млн. грн..

на додану вартість – 33,11 %; акцизного податку – 3,07 %; мита – 4,58 %. Такі показники говорять про важливість роботи митних органів, а також про необхідність застосування всіх методів і форм митного адміністрування.

Митний контроль утворює цілісну систему заходів, які реалізуються митними органами. Невід’ємність системи управління ризиками зумовила формування такої системи, яка відповідає світовим вимогам і стандартам. У ланцюжку комплексного контролю митний контроль та оцінка ризиків, з метою забезпечення безпеки, об’єднуються у постійний спільний процес, який починає функціонувати у момент підготовки вантажів експортером до експорту з постійною наступною перевіркою цілісності вантажів за умови усунення дублювання заходів митного контролю. З метою реалізації такого взаємного визнання заходів митного контролю, митні адміністрації зобов’язані домовитись про узгодження між собою стандартів контролю та управління ризиками, обміні розвідувальними даними і даними по профілізації ризиків, а також обміні митними даними з урахуванням роботи, яка була проведена в контексті Глобальної інформаційно-розвідувальної стратегії СОТ [73]. Такі угоди мають передбачати можливість спільного моніторингу або контролю якості з метою відстеження дотримання стандартів.

Необхідність контролю за товарами, що переміщуються через митний кордон України обумовлена економічними і фінансовими наслідками торгівлі контрабандною і контрафактною продукцією. Результатом чого є зменшення надходжень податків на міжнародну торгівлю та міжнародні операції, а також митних платежів в дохідну частину бюджету, пригнічення розвитку легального виробництва і призупинення процесів створення нових виробничих потужностей та залучення у господарський оборот якісної продукції національного виробництва, а також інші фактори, що сприяють розвитку національної економіки країни. Основні показники роботи митних органів України подано в таблиці 2.5.

Митні органи здійснюють контроль та оформлення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Як видно з поданих в таблиці 2.5 даних, протягом 2010-2011 рр. митними органами оформлено 3037,3 та 3300,4 митних

декларації відповідно. Фізичний обсяг задекларованих товарів і предметів становив 392,0 млн. тон і 421,2 млн. тон відповідно по роках.

Таблиця 2.5

Показники діяльності митних органів України у період 2010-2013 рр.

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1	2	3	4	5
Кількість суб'єктів, що здійснювали ЗЕД, од.	33290	35297	31545	31972
Оформлено вантажів, млн. тон	392,0	421,2	398,9	395,1
Імпорт, млн. тон	81,4	100,00	90,1	85,2
Експорт, млн. тон	144,4	157,3	173,9	187,3
Транзит, млн. тон	166,2	163,9	134,9	122,6
Оформлено митних декларацій всіх типів, тис.шт.	3037,3	3300,4	3283,6	3262,5
імпорт, тис.шт.	992,9	1124,5	1196,0	1206,0
експорт, тис.шт.	753,9	812,6	853,9	869,8
транзит, тис.шт.	382,1	424,2	441,7	454,0
інші, тис.шт. ¹	---	---	792,0	732,7

*Примітка. Складено автором на основі: [22; 60].

Проте, у 2012-2013 р. спостерігається скорочення як фізичних так і фактичних обсягів оформлених вантажів митними органами України. Відповідно обсяг оформлених вантажів становив 398,9 млн. тон та 395,1 млн. тон, кількість оформлених декларацій 3283,6 тис. шт. та 3262,5 тис. штук. Отже, прослідковується чітка тенденція і тісний взаємозв'язок між кількістю оформлених вантажів і обсягом надходжень мита та митних платежів до державного бюджету.

Найважливішим принципом митного контролю виступає принцип вибіркової. Вибірковість полягає у тому, що при проведенні митного контролю органи доходів і зборів використовують ті форми митного контролю, які є

¹ Дані за 2010-2011 рр. щодо кількості оформлених інших митних декларацій відсутні.

достатніми для забезпечення дотримання норм митного законодавства. Цей принцип викладений у статті 320 Митного кодексу України, а підґрунтям його реалізації виступає система управління ризиками.

Нові вимоги до формування системи митного адміністрування зумовили запровадження визнаних міжнародною практикою перспективних технологій митного контролю направлених на застосування контрольних заходів з боку митних органів, що відповідають одному з важливих принципів – вибіркості. Запровадження новітніх технологій ґрунтується на застосуванні системи управління ризиками (СУР), яка розглядається світовою практикою як основна філософія митного контролю.

У сучасних методах митного контролю процес управління ризиками є одним з найважливіших аспектів. Він допомагає визначити, де існують області найбільшої схильності ризику, і підтримати управлінські рішення з питання розподілу контрольних процедур [89, с. 102].

Митним законодавством України, під управління ризиками, розуміється робота контролюючих органів з аналізу ризиків, виявлення та оцінки ризиків, розроблення та практичної реалізації заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, оцінки ефективності та контролю застосування цих заходів. При цьому, ризик у розумінні МКУ – це ймовірність недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи [61].

СУР передбачає наявність відповідної автоматизації процесів та формування автоматизованої системи. Така система дістала назви «автоматизована система аналізу та управління ризиками, як сукупність програмно-інформаційних комплексів, які забезпечують функціонування системи управління ризиками під час контролю із застосуванням СУР» [70].

Система управління ризиками покликана підтримувати баланс між протилежними, взаємовиключними задачами: спрощення митних процедур з одного боку і забезпечення митного контролю з іншого. Ефективність контролю залежить від інформаційного наповнення баз даних на основі яких, в автоматизованому порядку, приймається рішення про застосування форм та

обсягу контролю. Функціонування СУР залежить від безперебійного обміну релевантної інформації між всіма її складовими. Дана інформація надається у процесі непереривного відбору загальної маси відомостей. Застосування системи управління ризиками дозволяє визначити товари і документи, які підлягають митному контролю, а також форми митного контролю, що застосовуються до таких товарів, документів і осіб, а також обсягу митного контролю.

Основними цілями управління ризиками є забезпечення національної безпеки країни, а також застосування комплексу заходів із запобігання, прогнозування і виявлення порушень митного законодавства. Кожен ризик. Виявлений під час митного контролю та митного оформлення підлягає аналізу митними органами. Зміст аналізу ризику, визначено статтею 362 МКУ, тобто, це систематичне використання органами доходів і зборів наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації і оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи [61].

У випадку, якщо за результатами застосування системи управління ризиками не визначено необхідності проведення митного огляду товарів, митне оформлення та випуск можуть бути здійснені без їх пред'явлення митниці або з пред'явленням, але без проведення їх митного огляду. Тобто у даному напрямку чітко простежується реалізація головного принципу, який закладений у митному законодавстві багатьох країн світу – принцип вибіркової.

Принцип вибіркової означає, що немає необхідності проводити контроль у повному обсязі, тобто перевірку всіх товарів. Зміст даної норми показує, що митне законодавство України побудовано з урахуванням міжнародних стандартів, і насамперед положень Кіотської конвенції, які використовуються багатьма митними службами зарубіжних країн. Даний принцип має «демократичне та альтернативне підґрунтя» [68, с. 32]. Використання способів здійснення митного контролю, «ступінь жорсткості» використовуваних методів і форм обґрунтовується необхідністю дотримання вимог митного законодавства та обставинами конкретного випадку їх застосування.

Практика у реалізації митного адміністрування значно випереджає теорію. Це зумовлює недостатнє осмислення державою й органами державного управління ролі й значущості інструментів реалізації регулівної діяльності держави у зовнішньоекономічній сфері. Існуючі форми, методи і цілі митного адміністрування спрямовані на підвищення ефективності контролю. Необхідно зазначити, що для успішного вирішення завдань щодо підвищення ефективності діяльності митних органів при здійсненні заходів митного адміністрування, а особливо митного контролю за діяльністю учасників зовнішньоекономічної діяльності, має здійснюватись з одночасним посиленням «внутрішнього» фінансового контролю та проведенням оцінки результативності діяльності самих митних органів.

2.3. Оцінка ефективності митного регулювання споживчого ринку

Глобалізація економічних процесів зумовила зміну моделей управління не лише на рівні міжнародних корпорацій, але й на державному. Такі коригувальні дії пов'язані з діяльністю органів центральної виконавчої влади з метою підвищення якості співпраці державних органів влади зі суб'єктами ЗЕД, громадськими та міжнародними інституціями. Це виводить на перший план підвищення ефективності діяльності митних органів і уряду в напрямку забезпечення реалізації найкращих методик регулювання зовнішньоторговельної діяльності та зайняття провідної позиції у системі зовнішньої і внутрішньої політики держави.

Переорієнтація діяльності органів центральної виконавчої влади та адміністраторів бюджетних ресурсів з «освоєння» на досягнення кінцевих, суспільно значущих і вимірюваних результатів, орієнтація на споживачів державних послуг впливає на трансформацію механізму митного регулювання ЗЕД в Україні. Досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної обробної промисловості, географічна диверсифікація

зовнішньоторговельних взаємозв'язків визначають характер і вектори реалізації механізму митного регулювання.

Високий ступінь динамічності та невизначеності макроекономічного середовища митного регулювання зумовлює складність оцінювання ефективності і діяльності органів центральної виконавчої влади. Як зазначають автори наукової роботи [1, с. 379], складність оцінювання визначається з однієї сторони – специфікою функціонування, а з іншої – недостатнім рівнем розробки наукових засад самого оцінювання.

Мета, як важливий елемент стратегії задає загальний вектор розвитку, конкретні її формулювання окреслюють межі пошуку засобів їх досягнення, що підвищує ефективність митного регулювання. Використовувані показники розглядаються у якості базису для оцінки дія митних органів, відповідальних за їх досягнення, формують або адекватні, або викривлення стимулів. На основі таких показників, суб'єкти ЗЕД можуть обґрунтовано оцінювати дієвість стратегії митного регулювання [81, с. 110]. Запорукою досягнення високих результатів діяльності є система критеріїв, яка дає можливість визначити цільові точки функціонування структурних одиниць органів центральної виконавчої влади, відповідальних за реалізацію державної митної політики.

Різні автори по-різному визначають ефективність митного регулювання. Так, І. Бережнюк під ефективністю розуміє реалізацію економічної і правоохоронної функцій митної справи. В. Суворов та С. Хапілін, вкладають у дане поняття ефективність діяльності митних органів направлену на дотримання балансу співвідношення результатів діяльності та залучених ресурсів [1, с. 379; 85, с. 131].

З метою більш детального аналізу результативності митної справи Т. Калінеску та І. Пономарьова пропонують використовувати збалансовану систему показників, що ґрунтується на показниках з урахуванням специфіки оцінюваної сфери. Дана система показників передбачає досягнення наступних цілей: 1) підвищення рівня дотримання митного законодавства України, забезпечення

повноти і своєчасності сплати митних зборів і платежів, при цьому доцільно розраховувати наступні показники:

- частка заяв до митних органів, за якими судами ухвалені рішення не на користь митних органів, в загальному числі позовів, заяв, розглянутих судами;
- частка митних платежів, перерахованих учасниками ЗЕД з порушенням встановлених нормативними документами термінів, в загальній сумі перерахованих митних платежів до державного бюджету;
- рівень виконання закону про державний бюджет в частині перерахування митних платежів;
- рівень утримання митних платежів;
- рівень нелегального ввезення товарів;
- сума недоотриманих митних платежів у зв'язку з нелегальним ввезенням товарів;

2) підвищення якості надання послуг митними органами, скорочення витрат учасників ЗЕД і держави, пов'язаних з митним оформленням і митним контролем. Досягнення запропонованої цілі, на думку авторів, передбачає визначення наступних показників авторами праці віднесено:

- частка учасників ЗЕД, в цілому митних органів, що позитивно оцінюють роботу, в загальній чисельності респондентів;
- час на виконання митних процедур в автомобільних пунктах пропуску через державний кордон України;
- частка державних послуг і функцій, що надаються і виконуються митними органами відповідно до адміністративних регламентів, в загальному обсязі державних послуг і функцій митної служби України;
- частка товарів, за якими виявлені порушення в результаті контрольних заходів, що проводяться після митного оформлення, до загального обсягу оформлених товарів;
- показник середньозваженої частки витрат учасників ЗЕД на митні процедури в загальній собівартості товарів, що переміщуються через митний кордон України [42].

Оцінювання ефективності митного регулювання не тільки споживчого ринку, а й усіх товарів переміщуваних через митний кордон України можна використовувати систему критеріїв ефективності за такими основними напрямками: держава; бізнес; міжнародні організації. Критерії оцінювання показано на рисунку 2.4.

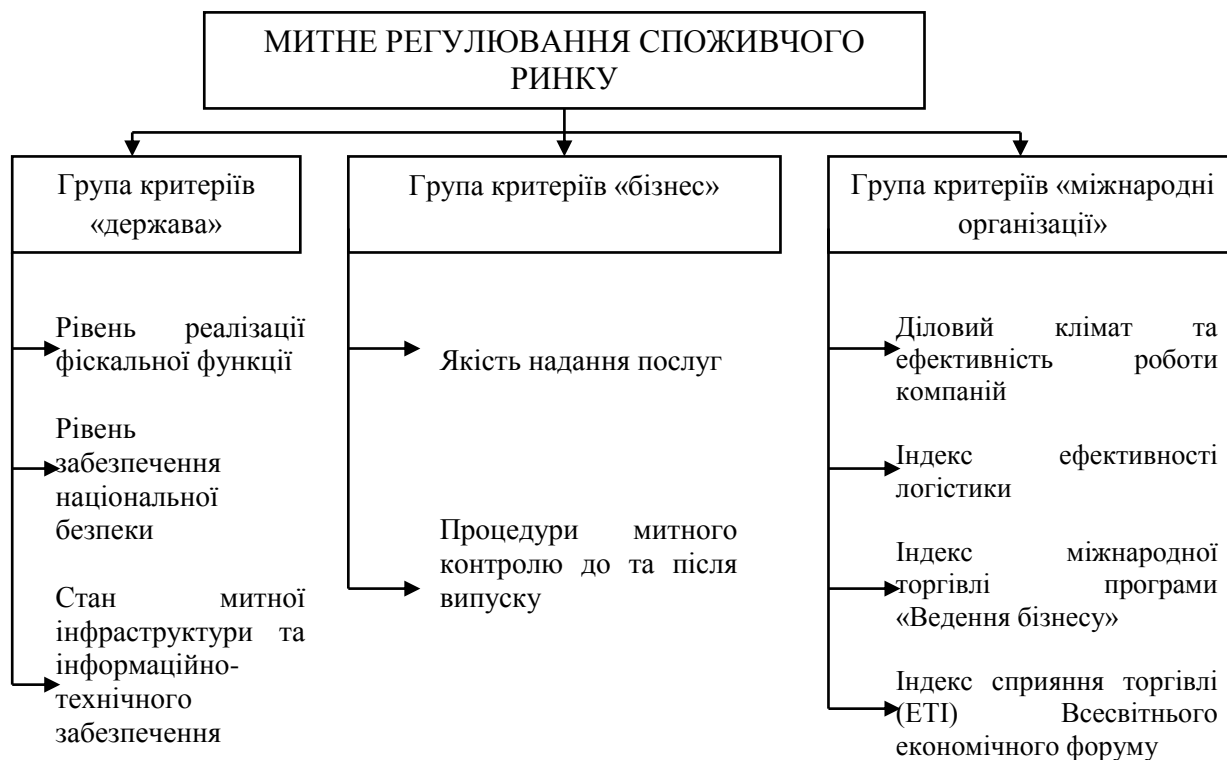

Рис. 2.4. Критерії оцінювання ефективності митного регулювання споживчого ринку*

*Примітка. Побудовано автором на основі: [1, с. 387; 42; 85, с. 133].

З позиції держави критерії оцінювання ґрунтуються на рівні виконання поставлених завдань пере митними органами у розрізі видів мита та митних платежів, які справляються при переміщенні ними товарів через митний кордон. Це також проведення документальних перевірок митними органами у напрямку: 1) достовірності декларування митної вартості товарів; 2) проведення класифікаційної роботи (у розрізі митних органів результативність роботи за рахунок донарахувань від класифікаційної роботи подано в додатку 3); визначення країни походження товарів (таблиця 2.6); правомірність застосування митних пільг та преференцій. Тобто, такі критерії дозволяють оцінити фактичний стан справ з профілактики та виявлення митним правопорушень.

Таблиця 2.6

**Непідтверджені факти переміщення товарів з України на територію
республіки Молдова***

Період	Загальна кількість непідтверджених фактів ввезення на територію РМ	Кількість непідтверджених МД (книжок МДП) молдовської сторони	
		Ж/Д	Авто
з 01.01.13 р. по 31.01.13 р.	1410	369	1041
з 01.02.13 р. по 29.02.13 р.	1934	528	1406
з 01.03.13 р. по 31.03.13 р.	2748	652	2096
з 01.04.13 р. по 30.04.13 р.	3418	792	2626
з 01.05.13 р. по 31.05.13 р.	2716	574	2142
з 01.06.13 р. по 30.06.13 р.	3164	438	2726
з 01.07.13 р. по 31.07.13 р.	3068	571	2497
з 01.08.13 р. по 31.08.13 р.	2924	473	2451
з 01.09.13 р. по 30.09.13 р.	3131	445	2686
з 01.10.13 р. по 31.10.13 р.	2905	425	2480
Всього	27418	5267	22151

***Примітка.** Складено автором на основі оперативних даних Міністерства доходів і зборів України.

Так, виходячи з даних поданих в таблиці 2.6 видно, що налагодження взаємозв'язків з митною адміністрацією Республіки Молдова виявляються факти, які свідчать про наявність контрабанди товарів на даній ділянці українського кордону. Непідтверджена кількість фактів переміщення на територію Республіки Молдова протягом січня-жовтня 2013 р. становила 27418 випадків.

Кожен регіон України характеризується по-різному, оскільки стан зовнішньої торгівлі у регіональному розрізі залежить від інтенсивності переміщуваних товарів, трансграничної належності і специфіки регіону (переважає виробничий сектор, торговельний, туристичний). Це зумовлює використання органами контролю на кордоні транспортні інструменти митного регулювання, які не використовуються іншими митними органами (наприклад внутрішніми митницями).

Як свідчать дані Ягодинської митниці (табл. 2.7) зовнішньоторговельний оборот у 2012 р. становив 2,293 млрд.дол.США, в тому числі експорт 670,16 млн.дол.США, а імпорт –1277,82 млн.дол.США. протягом 2013 р. такий обсяг операцій зменшився на – 12,3 %, обсяг експортних операцій зменшився на – 1,3 %, імпортних зменшився на – 9,1 % [34, с.2].

Таблиця 2.7

Динаміка оподаткованого імпорту контрольованого Ягодинською митницею у період 2012-2013 рр.*

Показник		січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень
Оподаткований імпорт (2012 р.)	Кількість ВМД ІМ 40	5796	6414	8333	7269	8394	7019	8898	5597	9138	9754	10355	9926
	Обсяги (млн.\$)	88,7	75,5	99,9	99,2	142,0	94,8	124,8	82,5	91,3	96,7	97,6	91,8
	Обсяги (тис.тонн)	81,3	62,8	73,2	68,7	114,0	67,7	99,0	59,2	58,7	61,3	63,3	57,0
Оподаткований імпорт (2013 р.)	Кількість ВМД ІМ 40	6820	8917	9140	11730	9739	9314	11079	13070	3057	3287	4439	6820
	Обсяги (млн.\$)	69,3	85,6	101,0	116,6	98,7	98,29	111,2	123	72,7	74,2	74,6	69,3
	Обсяги (тис.тонн)	42,4	51,0	59,4	71,9	59,0	57,16	67,5	74,4	49,7	45,9	45,6	42,4

*Примітка. Складено та впорядковано автором на основі: [34, с.2].

На відміну від норм митного законодавства, яке діяло з 2004 р. по червень 2012 р., була закріплена норма щодо обов'язкового погодження проведення митного оформлення в митних органах, поза місцем розташування митного органу акредитації суб'єкта ЗЕД. Таке положення не сприяло пришвидшенню проходження митних процедур і завдавало, хоча незначної але фінансової шкоди суб'єктам ЗЕД, а також не дозволяло оперативно планувати товарні потоки, які надходили з-за кордону. Така ситуація була виправлена шляхом введення у Митний кодекс України з червня 2012 р. норми, яка дозволила суб'єктам ЗЕД без погодження з митним органом у зоні діяльності, якої зареєстровано або проживає фізична особа-підприємець здійснювати митні формальності у зоні діяльності інших митних органів.

Протягом січня-листопада 2013 р. Ягодинська митниця здійснювала митне оформлення імпорту товарів 280 суб'єктів ЗЕД, які перебувають на обліку інших митних органів (табл. 2.8). За рахунок цих учасників було сплачено платежі на суму 778,6 млн.грн., що становлять 31,5 % від загальної суми перерахованих коштів до держбюджету.

Таблиця 2.8

Вартісні та кількісні показники Ягодинської митниці по обслуговуванню суб'єктів ЗЕД зареєстрованих в інших митних органах у 2013 р.*

Показник	Вартість тис. дол.. США	Вага тн	Платежі, тис.грн
Всього суб'єктів ЗЕД, інших митних органів – 280 од.	331205,99	233688,20	778571,27
процент від всього оформленого імпорту, %	31,29	36,77	31,53

*Примітка. Складено та впорядковано автором на основі: [34, с.4].

Загальна кількість акредитованих на Ягодинській митниці учасників ЗЕД станом на 1 грудня 2013 р. становила 1382, з них зовнішньоекономічні операції з початку року здійснювали 797 (57,7 %) учасника [34, с.4]. Протягом січня-жовтня 2013 р. на митниці здійснювало митне оформлення імпорту товарів 46 суб'єктів ЗЕД обліковані на Ягодинській митниці, які проводили такі операції поза місцем обліку. За рахунок цих учасників було сплачено платежі на суму 702,4 млн.грн., що суттєво позначається на виконанні планових завдань.

Таблиця 2.9

Середній час проведення митних процедур за смугою руху «червоний коридор» посадовими особами Ягодинської митниці у 2013 р.*

Місяць року	Кількість ТЗ		Середній час перебування в ЗМК	
	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.
1	2	3	4	5
Січень	49 189	59 222	1 год. 18 хв.	50 хв.
Лютий	57 333	63 869	1 год. 18 хв.	1 год. 08 хв.
Березень	80 607	69 035	1 год. 03 хв.	1 год. 12 хв.
Квітень	75 314	73 323	1 год. 21 хв.	1 год. 17 хв.
Травень	87 039	63 141	59 хв.	1 год. 18 хв.

Продовження таблиці 2.9

Червень	79 680	66 341	47 хв.	1 год. 19 хв.
Липень	78 235	68 951	44 хв.	1 год. 20 хв.
Серпень	79 997	69 071	47 хв.	1 год. 18 хв.
Вересень	83 950	58 597	48 хв.	1 год. 12 хв.
Жовтень	90 356	49 569	47 хв.	1 год. 10 хв.
Листопад	87 941	49 703	48 хв.	1 год. 06 хв.
За січень-листопад (разом)	849 641	690 822	1 год. 01 хв.	1 год. 12 хв.

***Примітка.** Складено та впорядковано автором на основі: [34, с. 11-12].

Важливою ознакою забезпечення належного митного контролю та митного оформлення товарів є скорочення часу на проведення процедур у межах існуючих митних формальностей. Так, за даними Ягодинської митниці, за смугою «червоний коридор» середній час проведення контрольних процедур (перебування 1-го транспортного засобу в зоні митного контролю) за січень-листопад 2013 р. складає 1 година 12 хвилин.

Проте, мінімальний термін проходження всіх митних процедур передбачено для осіб, які проходять смугу руху «зелений коридор» (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Середній час проведення митних процедур за смугою руху «зелений коридор» посадовими особами Ягодинської митниці у 2013 р.*

Місяць року	Кількість ТЗ		Середній час перебування в ЗМК	
	2012	2013	2012	2013
Січень	131 760	105 800	2 хв. 07 сек.	2 хв. 42 сек.
Лютий	118 873	116 660	2 хв. 13 сек.	2 хв. 44 сек.
Березень	138 006	134 199	2 хв. 27 сек.	2 хв. 59 сек.
Квітень	127 249	146 647	2 хв. 36 сек.	2 хв. 48 сек.
Травень	132 886	153 752	2 хв. 30сек.	3 хв. 04 сек.
Червень	126 350	150 484	2 хв. 29 сек.	2 хв. 50 сек.
Липень	152 421	176 201	2 хв. 35 сек.	2 хв. 49 сек.
Серпень	112 640	193 867	2 хв. 29 сек.	2 хв. 50 сек.
Вересень	141 243	160 336	2 хв. 31 сек.	2 хв. 47 сек.
Жовтень	144 130	156 194	2 хв. 37 сек.	2 хв. 55 сек.
Листопад	135 608	132 647	2 хв. 37 сек.	2 хв. 53 сек.
За січень-листопад (разом)	1 461 166	1 626 787	2 хв. 28 сек.	2 хв. 51 сек.

***Примітка.** Складено та впорядковано автором на основі: [34, с. 12].

Як видно з поданих даних в таблиці 2.10 середній час проведення контрольних процедур (перебування 1-го транспортного засобу в зоні митного контролю) в січні-листопаді 2013 року складає 2 хв. 51 сек.

Проте, часові нормативи встановлені не тільки для осіб і транспортних засобів, які перебувають у зонах митного контролю. Важливим є скорочення часу на проведення митних формальностей і пришвидшення товарообороту. Саме тому, встановлено часові нормативи при оформленні товарів і транспортних засобів із застосуванням митних декларацій.

Так, протягом січня-листопад 2013 р. підрозділами митного оформлення Ягодинської митниці було оформлено 138378 митних декларацій (табл. 2.11, що на 1,6 % менше ніж за аналогічний період 2012 р. (140637 МД). Митне оформлення здійснювалось із використанням електронного декларування – 101897 МД (без врахування попередніх повідомлень і декларацій), що становить 74 % від загальної кількості оформлених декларацій (у 2012 р. – 22976 МД, що становить 16 % від загальної кількості).

Таблиця 2.11

**Кількість оформлених митних декларацій Ягодинською митницею
протягом 2012-2013 рр.***

Показник	Напрямок переміщення						Всього по митному органу	
	Експорт		Імпорт		Транзит			
	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.	2012 р.	2013 р.
Кількість МД (шт.)	29 143	29 341	96 049	94 863	15 445	14 174	140 637	138 378
Середній час оформлення за січень – листопад	38 хв.	28 хв.	58 хв.	41 хв.	18 хв.	19 хв.	51 хв.	35 хв.

*Примітка. Складено та впорядковано автором на основі: [34, с. 13].

Як свідчать дані подані в таблиці 2.11, середній час оформлення однієї митної декларації в цілому по Ягодинській митниці за січень-листопад 2013 р. становив 35 хв., а в січні-листопаді 2012 р. – 51 хв. Тривалість оформлення однієї декларації підрозділами митного оформлення зменшилась на 31 %. Це свідчить про наближення роботи митних органів до європейських стандартів, головним принципом яких є: «пришвидчення проходження митних процедур». Загальна кількість митних декларацій, оформлених підрозділами митного оформлення Ягодинської митниці у січні-листопаді 2013 року з перевищенням часових

нормативів, встановлених законодавством налічувала 149 одиниць, що становить 0,1 % від загальної кількості оформлених МД.

Наступним важливим критерієм оцінки митного регулювання є повноцінна реалізація форм митного контролю, які сьогодні використовуються за принципом вибіркості на основі результатів системи управління ризиками, що запроваджена у відповідь на виклики світової спільноти і бажання України наблизить систему митного регулювання до світових стандартів.

За період січня-листопада 2013 р. в митних режимах імпорт, експорт і транзит оформлено 127784 штук митних декларацій (табл. 2.12), проведено 2891 митних оглядів, що у відсотковому відношенні загалом по митниці становить 2,3 %, в аналогічному періоді 2012 р. цей показник становив 35,4 % (129433 митних декларацій, 45778 митних оглядів).

Таблиця 2.12

Динаміка результативності митних оглядів проведених Ягодинською митницею у період 2012-2013 рр.*

Митний режим	% проведених митних оглядів січня-листопада 2012 року	% проведених митних оглядів січня-листопада 2013 року	% Зменшення/ збільшення
Експорт	4,5	3,5	-0,94
Імпорт	47,9	1,9	-45,9
Транзит	1,6	1,2	-0,4
Середній показник по митниці	35,4	2,3	-33,1

*Примітка. Складено та впорядковано автором на основі: [34, с. 15].

За результатами митних оглядів за січень-листопад 2013 р. здійснено коригувань у 25 випадках, заведено 1 протокол про ПМП, результативність загалом по митниці становила – 1,01%) [34, с. 13].

Протягом 2013 р. електронне декларування товарів отримало досить широке поширення на території України. Використання інформаційних технологій у митному регулюванні обґрунтовано в Міжнародній конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур. Крім того, статтею 248 МКУ визначено, що митне оформлення із застосуванням елементів електронного декларування, розпочинається з моменту отримання митним органом від декларанта або

уповноваженої ним особи електронної митної декларації або електронного документа, який її замінює.

Електронне декларування здійснюється з використанням електронної митної декларації, засвідченої електронним цифровим підписом, та інших електронних документів або їх реквізитів у встановлених законом випадках. Митна декларація та інші документи, оформлені на паперових носіях та у вигляді електронних документів, мають однакову юридичну силу [47].

Передбачено не тільки декларування, а й попереднє інформування у електронному вигляді. Це значно полегшує роботу бізнесу, оскільки новітні процедури попереднього декларування дозволяють розпочати митне оформлення ще до того, як вантаж фактично прибув в Україну. Будь-яка митниця України, незалежно від місця реєстрації підприємства, може оформити товар протягом чотирьох годин, як того вимагає новий Митний кодекс України. Такий підхід забезпечує Міністерство доходів і зборів України, яке покликане виробити єдиний підхід держави до врегулювання як податкових, так і митних питань [19].

Так, станом на 01.12.13 р. на Ягодинській митниці акредитовано 1382 суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності 797, з яких здійснювали операції в 2013 році. Кількість підприємств які застосовували процедуру електронного декларування на налічує 536 осіб, що становить – 67,3 % до кількості активних. Загальна кількість оформлених електронних декларацій у 2013 р. становила 196290 електронних митних декларацій, що становить 83,6 % від всіх типів оформлених митних декларацій. Питома вага електронних попередніх декларацій становить 48,1 %, а електронних митних декларацій 51,9 %. З них оформлено:

- 94393 од. електронних попередніх повідомлень;
- 101897 електронних митних декларацій [34, с. 22].

Кількісні показники оформлених митних декларацій суб'єктами ЗЕД на Ягодинській митниці протягом 2013 р. подано в таблиці 2.13.

Отже, як видно з даних поданих в таблиці 2.13, спостерігається загальна тенденція до збільшення оформлених електронних документів в листопаді у

порівнянні до жовтня 2013 року. Повний перехід до електронного декларування позитивно вплине на роботу підприємств, оскільки у них з'явиться можливість декларувати товари шляхом подання документів, митної декларації виключно в електронному вигляді (через мережу Інтернет не виходячи зі свого офісу), що дозволить їм заощаджувати свій час на здійснення митних формальностей. При цьому перевірка та обробка відомостей, занесених у електронні копії митних документів, буде здійснюватися автоматично, що, у свою чергу, сприятиме скороченню тривалості та покращить ефективність проведення митних процедур. Електронне декларування набуває нині актуальності і в контексті євроатлантичної інтеграції України, адже багато країн Європи вже впровадили таку форму у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Таблиця 2.13

**Кількість оформлених електронних декларацій протягом січня-листопада
2013 р. Ягодинською митницею***

Показник	К-кісний показник оформлення ЕД за період з 01.10.2013-31.10.2013			К-кісний показник оформлення ЕД за період з 01.11.2013-30.11.2013		
	Електронне декларування	Всього МД	%	Електронне декларування	Всього МД	%
ЕПП/ПП	3412	3463	98,5%	3973	4011	99,1%
ЕВМД/ВМД	5245	8156	64,3%	6488	9384	69,1%
Разом	8657	11619	75%	10461	13395	78,1%

*Примітка. Складено та впорядковано автором на основі: [34, с. 23].

Лібералізація зовнішньої торгівлі суттєво впливає не тільки на роботу митних органів але й на міжнародні імідж країни, який визначається через рейтинги сформовані міжнародними організаціями. Такі рейтинги виступають індикаторами прийняття рішень для іноземних інвесторів і нерезидентів, які планують укласти контракти з резидентами України. Основними пріоритетами під час формування індикаторів результативності митного регулювання споживчого ринку є нефіскальні показники діяльності у даному напрямку реалізації зовнішньоторговельної політики країни. Тобто до них відносять рівень задоволеності клієнтів послугами, що надаються митними органами, кількість

поданих документів, час і витрати на митне оформлення партії товарів з розрахунку на 1 статистичний контейнер.

Відтак, оцінка ефективного використання інструментів митного регулювання відіграє важливу роль при виборі країни з якою співпрацювати суб'єктові-нерезидентів. Зазначені вище показники свідчать про наміри України спростити перетин митного кордону за рахунок скорочення часу та кількості документів, що подаються для контролю, а також запровадження стовідсоткового оформлення вантажів із використанням інформаційних технологій митного оформлення.

Висновки до розділу 2

1. У світовій митній практиці найпоширенішим інструментом регулювання споживчого ринку виступає митний тариф. Одночасно даний інструмент є важливим з погляду збалансування торговельного і, в кінцевому результаті, платіжного балансу країни. Це визначило основні орієнтири країни на лібералізацію зовнішньої торгівлі, а також обмежувального впливу на кількість або вартість товару, який дозволяється імпортувати. В Україні роль ввізного мита як інструменту регулювання платіжного балансу має велике значення, враховуючи значний зовнішній борг країни і видатки на його обслуговування.

2. Високий рівень митного тарифу дозволяє на основі взаємності в процесі двосторонніх, регіональних і багатосторонніх переговорів добиватися зниження мита в країнах – торговельних партнерах в інтересах сприяння розвитку національного, а також використовувати тариф як засіб протидії дискримінаційним акціям інших країн (позбуватися тарифних преференцій або занижених ставок мита, так званих договірних, що застосовуються до країн, на які розповсюджується режим найбільшого сприяння). З точки зору торговельно-політичної функції імпортного тарифу, високий рівень мита посилює ефективність таких переговорів, тоді як низький рівень послаблює їх.

3. З метою сприяння подальшій лібералізації зовнішньої торгівлі та послідовній гармонізації законодавства України з нормами і принципами СОТ, а також усунення несанкціонованого імпорту необхідно знижувати ставки ввізного мита на продовольчі товари. Це дозволить не тільки виконати міжнародні зобов'язання України, а й забезпечити потреби українських споживачів у певних видах продукції, оскільки насичення внутрішнього ринку виключно власним продовольством не забезпечує стабільності цін на продукти харчування.

4. Аналіз митного тарифу України, свідчить про те, що необхідне вдосконалення цього важливого інструменту регулювання розвитку господарства з урахуванням загальноекономічної і політичної специфіки багатогранного впливу імпортних митних ставок на зовнішню торгівлю і всієї сукупності наслідків зміни мита для національного господарства і соціальної сфери.

5. Практика використання мита в Україні свідчить, що за допомогою даного фінансового інструменту зростають доходи держави. На це впливають як внутрішні так і зовнішні фактори, але в даному контексті внутрішній фактор (механізм оподаткування митом товарів і інших предметів) відіграє важливу фіскальну роль.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ МИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПОЖИВЧОГО РИНКУ УКРАЇНИ

3.1. Вектори активізації споживчого ринку України через систему оподаткування зовнішньої торгівлі

Для регулювання економічних процесів у сфері ЗЕД кожна країна створює власну митну систему виходячи з економічних міркувань та забезпечення національної безпеки та безпеки національних товаровиробників. Основу, такої системи становлять митні органи, які несуть відповідальність за забезпеченість охорони економічного суверенітету країни і додержання норм як міжнародного і національного законодавства. Суттєвим, з позиції забезпечення даного напрямку, виступає організація контролю за переміщенням товарів і транспортних засобів, яка передбачає застосування спеціальних заходів виявлення, упередження та усунення порушень митного законодавства.

Роль митних органів в системі митних відносин проявляється саме в тому, що тільки митна служба має право здійснювати митний контроль та митне оформлення товарів. Вона виступає однією із головних гілок виконавчої влади, яка уособлює в собі як теоретичні надбання, так і їх практичне втілення в життя в сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Як вірно зазначає Т. Тоцька, митна служба будь-якої країни спрямовує свою діяльність першочергово на забезпечення митної безпеки через інструменти митного регулювання (тарифні та нетарифні) [82, с. 70]. Такий висновок зроблено на основних теоретичних положень змісту митно-тарифного та нетарифного регулювання ЗЕД.

Митне регулювання зовнішньої торгівлі є одним з найважливіших економічних методів управління. Ефективно діючий механізм митного

регулювання є невід'ємною умовою проведення країною активної й цілісної економічної політики, а також реалізації митними органами завдань із забезпечення економічної безпеки України, захисту її економічних інтересів [63, с. 40].

Світова практика показує, що для країн з трансформаційною економікою, що розвивається державне митне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків зберігає центральне значення. Це пов'язано, перш за все, з необхідністю більш жорсткого і одночасно гнучкого регулювання імпорту та експорту в умовах пошуку ринків збуту національної продукції, захисту вітчизняних товаровиробників та національних економічних інтересів [86, с. 46]. У даному напрямку митну справу слід розглядати як державний механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності, спрямований на вирішення не тільки суто економічних (виробничих) проблем, а й на захист економічного суверенітету і безпеки держави, забезпечення прав громадян і юридичних осіб (резидентів і нерезидентів), дотримання протекціоністських правил митного законодавства [56, с. 108], а митна політика – це система політико-правових, організаційних, економічних та інших заходів у сфері митної справи, орієнтованих на реалізацію та захист всередині – і зовнішньоекономічних інтересів держави.

Держави, за допомогою міжнародних договорів та передбачених національним законодавством економічних і адміністративних заходів здійснюють регулювання суспільних відносин у галузі зовнішньоторговельних зв'язків, забезпечуючи інтереси бізнесу та загальнонаціональні інтереси. Так, А. Козирін визначає поняття інститут митно-тарифного механізму, який представляє «сукупність взаємодіючих інструментів митно-тарифної політики, предметом економіко-правового регулювання в рамках якого є:

➤ інструментальна складова, що представляє собою набір конкретних засобів впливу держави на зовнішньоекономічні зв'язки через вартісні важелі (тарифний інструментарій);

➤ функціональна складова, що відображає особливості тарифного регулювання залежно від обраного декларантом митного режиму» [49, с. 42-43].

Економічна сутність митних платежів впливає з вартісного характеру міждержавного товарного обміну. Особливо велика роль митної служби у розвитку вітчизняної економіки в умовах трансформаційних процесів у суспільстві оскільки вона формалізує на еквівалентній основі найважливішу сферу господарського життя країни – зовнішньоекономічні зв'язки. Митні платежі виступають в той же час в якості фінансових відносин між державою і учасниками зовнішньоекономічних угод, опосередкованих державними тарифними, надтарифними та іншими нормативами, спрямованими на оперативне регулювання зовнішньоекономічної діяльності з метою захисту економічної безпеки держави [13, с. 154].

Водночас економічне призначення митних платежів на сучасному етапі суттєво змінилося. Це пов'язано з тим, що послідовне зниження рівня митних платежів в економіці розвинених країн зумовило перехід до селективного протекціонізму, який забезпечує реалізацію їх захисної та регулюючої функцій зменшуючи значення фіскальної функції. Селективний протекціонізм заснований на зниженні або повній відміні митних зборів на товари, що не створюють конкуренції аналогічним національним товарам, а також на продукцію видобувних галузей. Тим самим при загальному зниженні рівня митного оподаткування забезпечується митно-тарифний захист стратегічно важливих галузей економіки, в тому числі від загрози їх переходу під контроль іноземних конкурентів [31, с. 345].

При оцінці митного оподаткування виділяють деякі закономірності. Рівень митного оподаткування змінюється диференційовано, динаміка коефіцієнта еластичності (дискреційні зміни) митних платежів до ВВП в Україні свідчить про тенденції, що намітилася зниження тягаря митного оподаткування (табл. 3.1). Це обумовлено проведеною лібералізацією митного законодавства та участю країни в інтеграційних угрупованнях.

Як видно з поданих даних в таблиці 3.1 обсяг митних платежів до ВВП з кожним роком зменшується. У 2009 р. при надходженні до державного бюджету

83,1 млрд. грн.. митних платежів їх обсяг становив 9,1 % то у 2012 р. та 2013 р. зменшився до 8,5 % і 8,2 % відповідно.

Таблиця 3.1

**Динаміка зміни обсягів мита і митних платежів у ВВП
протягом 2009-2013 рр.***

Роки	Обсяг митних платежів, млрд.. грн..	ВВП (номінальний), млрд.. грн..	Обсяг митних платежів до ВВП, %
2009	83,1	913,4	9,1
2010	85,9	1082,6	7,9
2011	114,8	1302,1	8,8
2012	123,7	1459,1	8,5
2013	119,1	1454,9	8,2

*Примітка. Складено автором самостійно на основі: [9; 10, с. 6; 25; 77, с. 30].

Зниження рівня ставок митного тарифу обумовлено процесом уніфікації митного законодавства, пов'язаної зі співробітництвом у рамках міжнародних економічних організацій, а також реструктуризацією митних платежів та упорядкуванням надання індивідуальних пільг з митних платежів. Це свідчить про зростаючу ефективність механізму справляння мита та митних платежів.

Основними факторами, які впливають на позитивний стан надходження мита до державного бюджету є: 1) адміністративні заходи – за рахунок ефективності використання наявної бази оподаткування; 2) збільшення загальних обсягів імпорту з товарів юридичних осіб, які оподатковуються митом.

Виходячи із вище викладеного можна стверджувати, що роль митного тарифу в державі з кожним роком зростає і він є одним із головних інструментів наповнення державного бюджету. У подальшому митний тариф має бути основним важелем формування внутрішнього ринку, забезпечуючи рівні умови конкуренції всіх суб'єктів господарювання з безумовним пріоритетом національного виробника.

Проте, не завжди країни з високим економічним розвитком акцентують увагу лише на регулюючій функції митного тарифу. Р. Шепенко зазначає, що «мито в ЄС, як і в окремих державах, виконує фіскальну функцію. Це не виключає і регулюючу функцію митного тарифу. Вона впливає з:

- тарифних квот;

- призупинень;
- пільг і преференцій;
- інтеграційних вимог» [87, с. 84].

На сучасному етапі розвитку зовнішньоторговельних відносин внутрішні корпоративні зв'язки ТНК є найважливішою частиною міжнародної торгівлі і забезпечують близько третини світового експорту. Уряди при формуванні митно-тарифної політики намагаються гармонізувати прагнення ТНК до отримання прибутку і сталий розвиток власної національної економіки, так як для успішного функціонування коопераційних зв'язків усередині ТНК необхідна мінімізація митних платежів, а це вступає у протиріччя з національними інтересами [30, с. 30]. Таким чином, на перший план виходить така функція мита, як посилення конкурентних позицій країни в світовому господарстві.

В Україні мито не виконує свого об'єктивно обумовленого потребами країни економічного призначення, оскільки не виступає дієвим інструментом забезпечення її конкурентної позиції. Основною причиною цього є те, що сучасний національний імпортерний митний тариф не забезпечує повною мірою ні регулюючу, ні захисну функцію мита.

Саме тому значення набуває розробка алгоритму встановлення необхідності зміни системи заходів митного регулювання ввезення конкретного споживчого товару. Він розроблений на основі алгоритму встановлення комплексу заходів митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі конкретним товаром, запропонованого С. Барамзіним. Даний алгоритм передбачає використання трьох взаємопов'язаних методик (рис. 3.1): методики виявлення фактів зниження конкурентоспроможності вітчизняних споживчих товарів та обсягів їх виробництва, методики оцінки необхідності національного виробництва споживчого товару з точки зору економічної доцільності та економічної безпеки, методики оцінки рівня якості та безпеки товару, що ввозиться для життя і здоров'я населення [5, с.52].

Коригування заходів митного регулювання повинно ґрунтуватись на збільшенні витрат імпортера шляхом застосування митно-тарифних і нетарифних

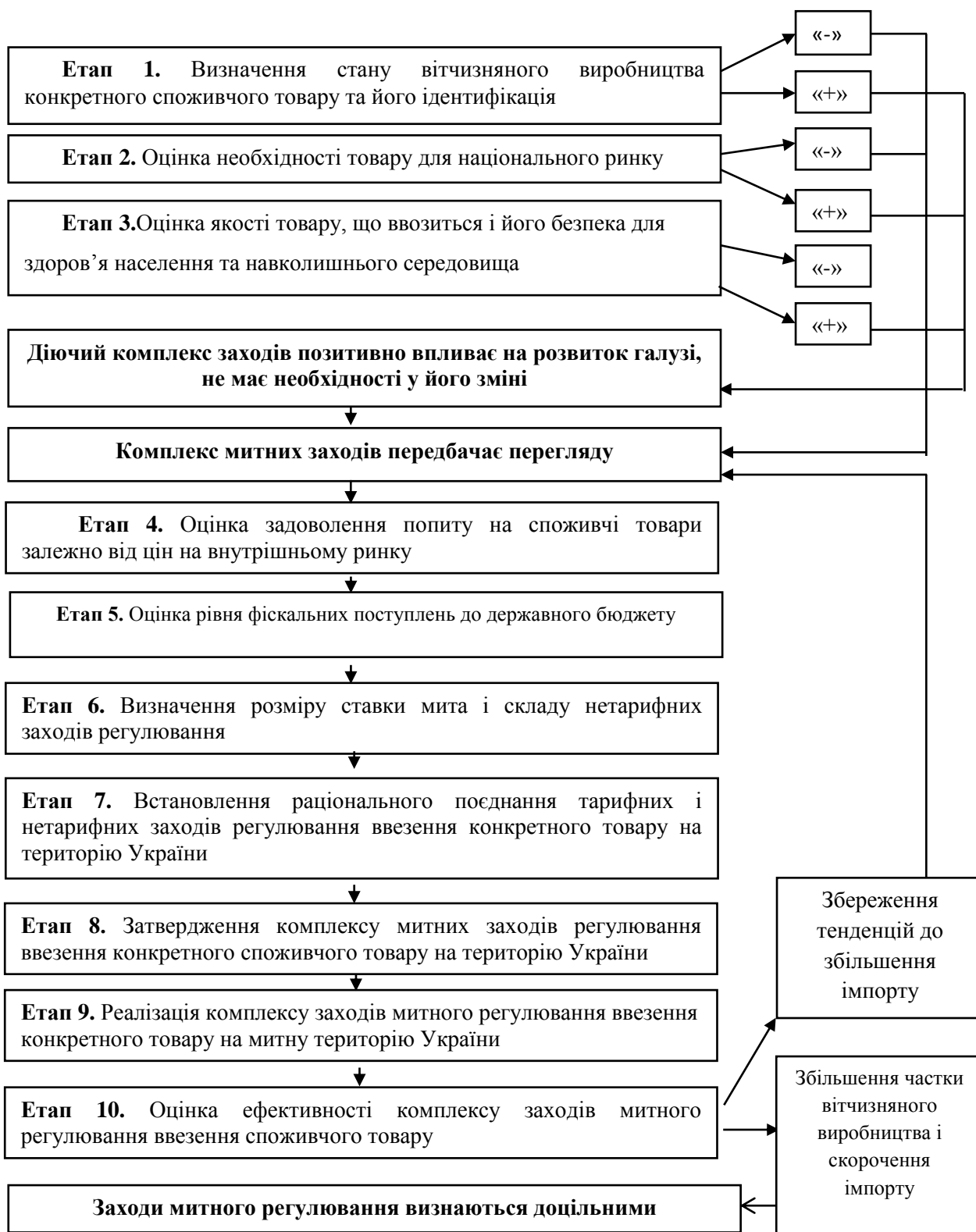

Рис. 3.1. Алгоритм встановлення необхідності зміни системи митного регулювання ввезення споживчого товару*

*Примітка. Побудовано автором на основі: [5, с.52].

заходів регулювання. У сучасних умовах функціонування національного митного простору в умовах СОТ не забезпечується повноцінне збереження національних економічних інтересів, яке повинно більшою мірою досягатись за допомогою застосування нетарифних заходів регулювання. Тарифні і нетарифні заходи, що застосовуються у відношенні імпортованих товарів, повинні підвищувати витрати імпортера, впливати на формування їх цін. Таким чином, знижується конкурентоспроможність товарів, що ввозяться, що сприяє захисту внутрішнього ринку.

Відкритість економіки, у багато разів зростає в міру інтеграції країни у світове господарство і особливо у зв'язку з приєднанням до СОТ створює нові умови для практичної реалізації механізму митно-тарифного регулювання. Однак, використовувати імпорнтний тариф як важливе джерело бюджетних доходів можна тільки доти, поки місцева промисловість під захистом тарифу не почне робити аналоги імпорнтної продукції, на яку накладається мито. У результаті скорочення імпорту і заміни його в споживанні на місцеві товарні аналоги вітчизняне виробництво зростає, збільшується кількість платників податків і доходи бюджету збільшуються за рахунок інших джерел ніж мито. Але такий стан справ в сучасну епоху є неприйнятним, оскільки, це стримує міжнародну інтеграцію і конкуренцію. Так, А. Шишаєв з метою протидії такій негативній тенденції, пропонує вводити внутрішній податок на продукцію, аналогічну імпорнтній, зі ставкою рівній імпорнтному миту. Це зрівняє можливості іноземних та вітчизняних виробників і дасть можливість для змін у практиці застосування мита та митних платежів відповідно до різниці у витратах, а не цінах [88, с. 88].

Відтак, з метою вдосконалення організації митного регулювання споживчого ринку України виникає необхідність визначення достовірної оцінки стану внутрішнього споживчого ринку. В умовах відсутності чіткої методики виникає потреба у встановленні чітких прогнозів подальшого розвитку споживчого ринку в умовах створення ЗВТ між ЄС і Україною, оскільки зняття тарифного бар'єру у відносинах між країнами може призвести до пагубних

результатів, а саме знищення вітчизняного товаровиробника за рахунок ввезення більш дешевої аналогічної продукції на територію держави.

3.2. Методичні підходи до формування та розвитку ризикоорієнтованої системи митного регулювання споживчого ринку

Люди, не бачать небезпеки і ризики, які пов'язані з функціонуванням митної системи та митного регулювання. Проте, прояв таких ризиків позначається на їх діяльності і відбивається на споживанні відповідних товарів, які ввозяться на митну територію України.

Митні ризики несе інститут митної справи в особі відповідальних посадових осіб, яким за своїми посадовими обов'язками поставлені організація та здійснення митного контролю. Але одночасно ризики несе і сам учасник цього процесу, посадова особа митних органів. Ризикам порушення митних процедур протистоїть шанс недобросовісних учасників ЗЕД отримати додатковий дохід на рахунок зменшення митних платежів.

Ймовірність ризику і ймовірність шансу є величина постійна і рівна одиниці. Яке співвідношення ризику і шансу насправді – є проблема не тільки теорії, але й дієвості всієї системи митного регулювання, яка включає у себе систему митного контролю. Ризик митного регулювання виникають головним чином при лібералізації правил встановлених митним законодавством і найбільше проявляються при послабленні тарифного захисту національної економіки. Найбільш притаманне функціонування ризикового митного середовища для країн, які обирають шлях встановлення взаємних торговельних відносин.

Так, найбільш важливі проблеми митного регулювання в сучасних умовах пояснюються участю України у СОТ. У даному контексті заслуговують на увагу підходи Європейського Союзу до митного оподаткування імпорту товарів з метою захисту вітчизняного ринку. Зокрема, позитивний досвід ЄС підказує доцільність застосування додаткових імпортних та митних зборів щодо тих

товарів, які ввозяться, виробництво яких здійснюється в Україні у достатніх обсягах, а саме: сільськогосподарської продукції і інших товарів. Це дозволило захистити перспективні сегменти вітчизняного ринку в умовах розширення зовнішньоекономічних зв'язків. На цьому наголошують М. Новіков і С. Землянська, зазначаючи, що такі заходи зовсім не суперечать принципам СОТ [64, с. 226].

При цьому, ступінь захисту національних виробників тарифними інструментами в ідеалі повинен бути таким, щоб, з одного боку, не перешкоджати конкуренції, а з іншого, - забезпечити українським виробникам «тимчасовий» перепочинок на період модернізації та реконструкції виробництва. Очевидно, що подібне вибудовування «тонкої» протекціоністської політики в рамках СОТ – завдання уряду. Йому належить демонстрація здатності до ефективного розпорядження не тільки ресурсами і факторами економічного зростання, а й регулятивними, в тому числі тарифними інструментами. Однак для посилення результативності митного оподаткування в умовах функціонування у СОТ необхідне подальше реформування митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, засноване на посиленні протекціоністської тенденції митного тарифу та інших митних платежів.

Вплив заходів в межах зовнішньоторговельної політики зумовлено об'єктивними економічними законами. Надходження від підвищення мит на певний товар обернено пропорційно еластичності попиту. При високій еластичності підвищення мита веде до падіння споживання товару і, відповідно, до зниження його імпорту і скороченню митних платежів. При низькій еластичності попиту порівняно високі ставки дають великі надходження, але викликаний ними ріст внутрішніх цін веде до посилення інфляції і зниження життєвого рівня населення. Тому, потреби в доходах бюджету зазвичай задовольняють шляхом підвищення мита на товари не першої необхідності. Однак, чим вище еластичність попиту на імпортований товар, тим нижче оптимальна ставка з точки зору отримання максимального обсягу платежів [12, с. 74].

Зниження високих ставок митного тарифу сприяє зменшенню масштабів ухилення від їх сплати: частка офіційно зареєстрованих операцій збільшується, надходження від митних платежів зростає. Зазвичай зниження особливо високих тарифних ставок може призвести до зростання надходжень, в той час як пропорційне («радіальне») зниження всіх ставок обумовлює і зниження одержуваних доходів. Якщо ж відбувається скорочення рівня ставок митного тарифу при наявності значного обсягу кількісних обмежень імпорту, то зростання надходжень митних платежів може не спостерігатись. Зниження доходів від імпорту може відбуватися і незалежно від рівня ставок митного тарифу. Це можливо у разі скорочення національного доходу і зниження курсу національної валюти, що призведе до зменшення обсягів імпорту.

Не менш важливим у напрямку оптимізації виступає тарифне регулювання експортних операцій, так Членство в Світовій організації торгівлі для України спричинило значні зміни не лише у режимах доступу імпортованих товарів та послуг на вітчизняні ринки, але й зміни у режимі експорту товарів з нашої країни. Упродовж 2008-2013 рр. Україна стабільно дотримується взятих при вступі до СОТ зобов'язань стосовно поступового зниження експортних митних тарифів на насіння соняшнику, живу худобу, шкури тварин та брухт чорних і кольорових металів.

Відповідно до взятих зобов'язань, з дати вступу до СОТ Україна не застосовує обов'язкових мінімальних експортних цін. Хоча експортне мито як інструмент тарифного регулювання використовується країнами СОТ, проте високі його рівні справляють викривлюючий вплив на міжнародну торгівлю, тому вітчизняне законодавство націлено на поступове зменшення вивізних мит на окремі групи товарів [2, с. 20].

З одного боку, дане явище можна оцінити як надання додаткових стимулів для поживлення експортної діяльності та зменшення податкового навантаження на експортерів. Однак, в цілому, таке зниження ставок експортних мит, на нашу думку, матиме негативний ефект, адже стимулюється вивіз саме сировинних товарів та товарів з низьким ступенем переробки.

Зі вступом України до СОТ відбулися значні зміни у структурі вітчизняного митного тарифу: частка адвалерних ставок зросла з 79,7 % до 98,5 %; частка специфічних ставок зменшилась з 16,3 % до 1,5 %; комбіновані ставки було повністю скасовано. Окрім того, в більш ніж 2 рази було збільшено кількість ставок у нульовому діапазоні та в 2,2 рази зменшено кількість пікових ставок (понад 15 %). Зазначені процеси закономірно призвели до зменшення ступеня тарифного захисту українських виробників від іноземної конкуренції [2, с. 15].

Особливо низьким виявився рівень захисту сільськогосподарських товарів в Україні, де середньоарифметична ввізна тарифна ставка станом на вересень 2005 року становила 13,84 %, при цьому в процесі приєднання до СОТ її було зв'язано на рівні 11,16 %, що у 1,5-2 рази нижче порівняно з іншими країнами-експортерами цих товарів. Що ж стосується промисловості, то там чинні середньоарифметичні тарифи (4,4 %) дещо нижчі за зв'язані (4,85%), що забезпечує можливість деякого маневру в реалізації митно-тарифної політики. В будь-якому випадку зменшення рівня тарифного захисту та ряд негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи спричинили скорочення обсягів вітчизняного виробництва та закономірно призвели до зростання вартісних обсягів імпорту, що змусило Уряд вдатися до заходів з посилення заходів підтримки українських товаровиробників шляхом введення надбавок до ставок імпорتنих мит [2, с. 17].

Сума стягнутих митних платежів залежить від попиту виробництва і доходів населення. Чим вищі доходи населення, тим більше імпорتنих товарів воно зазвичай купує і тим вище будуть надходження до бюджету. Величину митних платежів також обумовлює виробництво імпортозаміщуючих товарів, яке потребує у ввезенні сировини, комплектуючих, напівфабрикатів, технологічного обладнання.

Митні органи впливають на величину митних платежів шляхом протидії ухиленню від їх сплати. Крім того, скорочення тривалості митного оформлення і митного контролю також дозволяє збільшити суму митних платежів.

Незважаючи на показники зростання, справляння митних платежів ускладнене проблемою ухилення від їх сплати, яке значною мірою підриває їх захисний і регулюючий вплив. Недобросовісні учасники ЗЕД використовують в основному дві схеми зменшення митних платежів:

- заниження декларованої митної вартості товару за допомогою вказівки його зменшеною в порівнянні з реальною ціною;
- ввезення товару під іншим найменуванням, використання «товару прикриття», на який встановлена низька ставка мита.

Такі явища обумовлюють існування такої проблеми, як «сірий» імпорт – ввезення товарів у країну із заниженням митних платежів за рахунок недостовірного декларування.

Є ще одна схема – ввезення товарів фізичними особами, яка на сьогоднішній день є напівлегальним каналом надходження товарів без реєстрації митними органами. Великі компанії, які організували бізнес на безмитне ввезення товарів під виглядом фізичних осіб, провозять товари у великих обсягах, дробивши їх на дрібні партії. Кожна партія оформляється за дорученням на підставну фізичну особу. Імпортовані за такою схемою споживчі товари залежно від розміру партії ввозяться безмитно або обкладаються митом за пільговими ставками.

Негативні наслідки такого положення проявляються не стільки в тому, що державний бюджет втрачає доходи, скільки в порушенні умов рівноправної конкуренції всередині країни, створення серйозних перешкод для розвитку внутрішнього виробництва.

Приховування значної частини оподаткованої митними платежами бази завдає великої шкоди вітчизняним товаровиробникам та законослухняним учасникам зовнішньоекономічної діяльності та суттєво послаблює реалізацію функцій мита та митних платежів. Певної шкоди завдає неправильне адміністрування митних платежів. Трапляються помилки ідентифікації митних платежів, неправомірне надання пільг і відтермінування сплати, затримки при перерахуванні, часто митні органи не можуть до закінчення строку давності стягнути фінансові санкції.

Усунення поданих вище проблем дозволить посилити ефективність митно-тарифного захисту для слабких галузей економіки України, які можуть зазнати нищівного впливу від подальшого розширення вільних зовнішньоторговельних зв'язків. Проте, митна система повинна стати структурною одиницею єдиної фінансової системи держави, а подальший успіх реалізації ефективної митно-тарифної політики залежить від обраної стратегії розвитку, спрямованої на поглиблення економічної інтеграції та активізації зовнішньоторговельної співпраці.

Митні органи України виступають важливим елементом митного регулювання, оскільки на них покладено обов'язок здійснювати контроль за переміщенням товарів, виявляти порушення митних правил і незаконне переміщення товарів. Тому в сучасних умовах формування митного простору використовують метод аналізу ризиків для визначення товарів, транспортних засобів, документів і осіб, які підлягають перевірці, та ступеня такої перевірки. Враховуючи це, митні служби здійснюють митний та інші види державного контролю на основі вибіркової [92].

Методика управління ризиками в митних органах включає в себе застосування закономірного, випадкового і цільового критеріїв для виявлення об'єктів з підвищеним ступенем ймовірності порушення митних правил. Циклічний алгоритм дій в узагальненому вигляді включає в себе наступні етапи:

- 1) визначення області ризику, критеріїв оцінки ризиків, у тому числі на основі аналізу структури параметрів, що характеризують зовнішньоекономічну угоду і що містяться в митних, транспортних і товаросупровідних документах; 2) оцінка ризику, як ступеня ймовірності порушення митних правил; 3) зіставлення даного ризику з уже наявними ризиками та встановленої значущості та пріоритетності управління ним; 4) управління ризиком – виконання конкретних дій, які забезпечують мінімізацію ризику; 5) оцінка ефективності виконаних дій з мінімізації ризиків [4].

При цьому, ризики можуть бути митно-тарифного і нетарифного характеру. Якщо під ризиками митно-тарифного характеру розуміють ризики уникнення від

сплати мита та митних платежів, то ризики нетарифного характеру виникають при здійсненні дії по транспортному, ветеринарному, фітосанітарному, санітарно-карантинному видах державного контролю. Концептуально, структура таких ризиків, що виявляються на основі цільового, випадкового і закономірного критеріїв представлена у вигляді схеми (рис. 3.2).

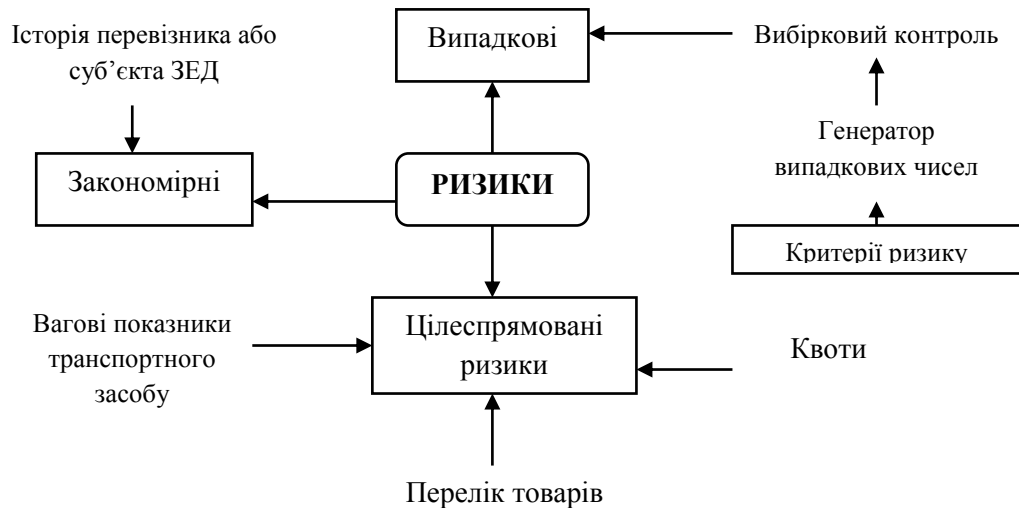

Рис. 3.2. Параметри впливу виникнення ризику митного регулювання*

*Примітка. Побудовано автором самостійно на основі: [4; 3, с. 53].

Цілеспрямовані ризики виникають в результаті навмисного перевищення учасником ЗЕД певних показників, порушення правил, закріплених законодавчо. Такими показниками можуть бути перевищення габаритних і вагових показників транспортного засобу. Визначення цих показників здійснюється на етапі транспортного контролю шляхом фактичних замірів та звірки отриманих даних з інформацією, зазначеною в поданих документах.

Виявлення фактичного перевищення ваги вантажу в порівнянні з зазначеними даними в транспортних документах може стати одним із маркерів ризику. У такому випадку можливий ризик недостовірного декларування вантажу, так само як і заміна вантажу іншим.

Наступним показником при цілеспрямованих ризиках є недотримання законодавства у частині, що стосується перебування товару в затверджених Регламентах підконтрольної продукції. Кожна партія товару, що знаходиться в такому Переліку, повинна піддаватися ветеринарному, санітарно-карантинному, фітосанітарному видам контролю в обов'язковому порядку.

При початковому документарному контролі підконтрольних товарів вказівку вантажу, що знаходиться в одному з Переліків, може стати фактором ризику для посадової особи митного органу, що проводить митне оформлення. У разі якщо товар знаходиться у вищевказаних Регламентах, може виникнути небезпека невідповідності цього товару певним вимогам (санітарно-епідеміологічним, фітосанітарним та ін.).

Іншим можливим фактором ризику є перевищення встановлених квот. Перевищення імпорتنих квот може послужити показником того, що постачальник, наприклад, імпортує неякісне м'ясо великої рогатої худоби, свинини або курки. Розміри квот на імпорт м'яса встановлюються на рівні Кабінету міністрів України.

Закономірні ризики виникають в результаті багаторазового переміщення одним учасником ЗЕД однакових або схожих за своїм складом партій підконтрольних товарів. У разі якщо певний перевізник має у своїй передісторії вже вчинене правопорушення у сфері проходження підконтрольними товарами державного контролю на кордоні України, увагу митних органів до даного учасника ЗЕД буде підвищено. Кажучи іншими словами, при фактичному перетині державного кордону перевізником з поганою передісторією автоматично будуть спрацьовувати профілі ризику.

Випадкові ризики можуть виникати в результаті вибіркового огляду транспортних засобів і партій товарів. При цьому, вибір залежить від генератора випадкових чисел, з урахуванням ресурсної забезпеченості митного органу.

Таким чином, існуюча методика управління та аналізу ризиками митними органами включає в себе застосування трьох базових критеріїв, випадкового, закономірного і цільового. Однак, кадрова, технічна, технологічна обмеженість пунктів пропуску через державний кордон знижує ефективність застосування даної методики.

Слід відмітити, що за період з 01.01.2013 р. по 27.03.2013 р. 73 % сформованих оглядів були необов'язковими, а у 28,5 % випадків посадові особи

в установленому порядку приймали рішення про невиконання форми контролю щодо огляду (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Дані щодо спрацювання АСАУР за період 01.01.2013 р. - 27.03.2013 р. в частині обов'язковості митних оглядів*

Код митниці оформлення	Назва митниці оформлення	Кількість МД, по яких АСАУР видано форми контролю, що передбачають проведення митного огляду	Частка МД, по яких проведення митного огляду є обов'язковим	Частка МД, по яких проведення митного огляду не обов'язкове
100	Київська міжрегіональна митниця	14234	25,1 %	74,9 %
101	Житомирська митниця	992	39,6 %	60,4 %
102	Чернігівська митниця	579	39,4 %	60,6 %
110	Дніпропетровська митниця	4422	21,4 %	78,6 %
112	Запорізька митниця	968	19,9 %	80,1 %
123	Севастопольська митниця	154	44,8 %	55,2 %
125	Київська обласна митниця	4263	30,3 %	69,7 %
204	Рівненська митниця	4224	8,9 %	91,1 %
205	Ягодинська митниця	4914	36,6 %	63,4 %
206	Івано-Франківська митниця	2888	12,9 %	87,1 %
209	Львівська митниця	4186	25,8 %	74,2 %
305	Чопська митниця	1850	38,6 %	61,4 %
400	Хмельницька митниця	978	43,8 %	56,2 %
401	Вінницька митниця	730	41,1 %	58,9 %
403	Тернопільська митниця	1115	14,3 %	85,7 %
408	Чернівецька митниця	1546	17,9 %	82,1 %
500	Південна митниця	3421	36,7 %	63,3 %
504	Миколаївська митниця	406	15,0 %	85,0 %
508	Херсонська митниця	542	42,3 %	57,7 %
600	Кримська митниця	635	47,1 %	52,9 %
700	Східна митниця	1494	34,1 %	65,9 %
702	Луганська митниця	810	30,2 %	69,8 %
805	Сумська митниця	731	31,1 %	68,9 %
806	Полтавська митниця	779	20,2 %	79,8 %
807	Харківська митниця	1019	17,1 %	82,9 %
901	Кіровоградська митниця	457	34,1 %	65,9 %
902	Черкаська митниця	715	29,4 %	70,6 %
Всього	Х	59052	26,6 %	73,4 %

*Примітка. Складено автором на основі: [90].

Система управління ризиками вже сьогодні набирає темпи її використання, що спрощує митні операції і значно випереджають темпи підвищення ефективності митного контролю. Аналіз та управління ризиками на основі відомостей, що містяться на момент здійснення митного контролю при ввезенні товарів, є альтернативою нездійснення ідеї тотального контролю.

Ризики митного регулювання не обмежуються порушенням митного законодавства. Оскільки держава намагається стимулювати пріоритетні галузі економіки через державну підтримку вітчизняних виробників продовольчої продукції. Зазначена підтримка, передусім, передбачає раціональне обмеження обсягів імпорту продовольчих товарів. Таке обмеження може бути досягнуто за рахунок митного регулювання. В даний час є досить широкий спектр заходів митного регулювання переміщення продовольчих товарів через митний кордон. Ці заходи можуть застосовуватися в різних поєднаннях. Причому вибір тієї чи іншої сукупності заходів – завдання далеко не тривіальне. Застосування одних і тих же сукупностей заходів в різних економічних умовах призводить до різних кінцевих результатів. Окремі заходи можуть як доповнювати один одного і посилювати сукупний ефект, так і суперечити один одному. Отже, сукупність застосовуваних заходів повинна змінюватися в міру зміни економічної ситуації в Україні та світі в цілому. Все це обумовлює завдання вибору раціональної сукупності заходів митного регулювання імпорту споживчих товарів.

Особливості здійснення ЗЕД впливають на формування ризиків митного регулювання як з точки зору державного управління так, і з точки зору здійснення зовнішньоторговельних операцій суб'єктами ЗЕД. З позиції держави такі ризики виникають у випадку зменшення рівня тарифного захисту: ненадходження податків від зовнішніх операцій; зменшення рівня прибутковості національних товаровиробників за рахунок ввезення аналогічної продукції іноземного походження. Для суб'єктів ЗЕД, з протилежної точки зору, підсилення фіскального впливу інструментів митного регулювання призводить до зменшення офіційного ввезення товарів (збільшення «сірого» імпорту) з метою уникнення фінансових витрат на сплату мита та митних платежів. З цієї

позиції держава також втрачає частину фінансових ресурсів, які оминаючи бюджет надходять до суб'єктів ЗЕД у вигляді тіньових доходів. Тому, держава повинна реалізовувати таку митну політику, яка б враховувала одночасно інтереси суб'єктів ЗЕД і вимоги світової спільноти щодо лібералізації зовнішньої торгівлі.

Висновки до розділу 3

1. Світова практика показує, що для країн з трансформаційною економікою митне регулювання зовнішньоекономічних зв'язків зберігає центральне значення. Це пов'язано з необхідністю жорсткого і одночасно гнучкого регулювання імпорту та експорту в умовах пошуку ринків збуту національної продукції, захисту вітчизняних товаровиробників та національних економічних інтересів. У даному напрямку митну справу слід розглядати як державний механізм регулювання зовнішньоекономічної діяльності, спрямований на вирішення не тільки суто економічних (виробничих) проблем, а й на захист економічного суверенітету і безпеки держави, забезпечення прав громадян і юридичних осіб (резидентів і нерезидентів), дотримання протекціоністських правил митного законодавства.

2. Вдосконалення організації митного регулювання споживчого ринку України передбачає визначення достовірної оцінки стану внутрішнього споживчого ринку. В умовах відсутності чіткої методики виникає потреба у встановленні чітких прогнозів подальшого розвитку споживчого ринку в умовах створення ЗВТ між ЄС і Україною, оскільки зняття тарифного бар'єру у відносинах між країнами може призвести до пагубних результатів, а саме знищення вітчизняного товаровиробника за рахунок ввезення більш дешевої аналогічної продукції на територію держави.

3. Зниження високих ставок митного тарифу сприяє зменшенню масштабів ухилення від їх сплати: частка офіційно зареєстрованих операцій збільшується,

надходження від митних платежів зростає. Зазвичай зниження особливо високих тарифних ставок може призвести до зростання надходжень, в той час як пропорційне («радіальне») зниження всіх ставок обумовлює і зниження одержуваних доходів. Якщо ж відбувається скорочення рівня ставок митного тарифу при наявності значного обсягу кількісних обмежень імпорту, то зростання надходжень митних платежів може не спостерігатись. Зниження доходів від імпорту може відбуватися і незалежно від рівня ставок митного тарифу. Це можливо у разі скорочення національного доходу і зниження курсу національної валюти, що призведе до зменшення обсягів імпорту.

4. У процесі визначено, що зростання надходжень від митних платежів ускладнене проблемою ухилення від їх сплати, яке значною мірою підриває їх захисний і регулюючий вплив. Недобросовісні учасники ЗЕД використовують в основному дві схеми зменшення митних платежів: заниження декларованої митної вартості товару; використання «товару прикриття», на який встановлена низька ставка мита. Ці явища обумовлюють існування такої проблеми, як «сірий» імпорт – ввезення товарів у країну із заниженням митних платежів за рахунок недостовірного декларування.

ВИСНОВКИ

Світова практика переконує: митне регулювання будь-якої країни, яка здійснює економічні реформи, повинно слугувати досягненню двох основних цілей. По-перше, забезпечувати належний рівень надходжень до Державного бюджету і тим самим сприяти макроекономічній стабілізації. По-друге, створювати рівні умови для конкуренції вітчизняних і зарубіжних товаровиробників, що може передбачати обмеження заходів захисту національних виробників, які перебудовують виробництво і прагнуть до підвищення конкурентності своїх товарів.

1. Дослідження сутності митного регулювання дало змогу зробити висновок, що тарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі займають провідне місце в системі державного регулювання ЗЕД. Лібералізація зовнішньоторговельної політики переважно проявляється у зниженні тарифних ставок ввізного та вивізного мита, наданні суттєвих пільг на товари, які надходять із країн, що розвиваються. Існуючі погляди на розуміння сутності митно-тарифного регулювання дозволили трактувати його, як відносно стабільну й цілеспрямовану діяльність державних інституцій, спрямовану на здійснення упорядкування суспільних відносин у митній сфері з метою захисту національних інтересів і забезпечення національної безпеки.

2. Визначено, що формування системи тарифного регулювання в Україні відбувалось у надзвичайно складних економічних умовах внутрішнього та зовнішнього характеру. Після набуття незалежності було введено високі експортні і майже нульові ставки імпортного мита. Головною метою такої політики було максимально можливе насичення внутрішнього ринку товарами. Одностороннє спрямування митної політики мало своїм наслідком послаблення несформованого, багато в чому гетерогенного експортного сектору, з одного боку, та пригнічення окремих галузей національного виробництва за рахунок потужного тиску на них імпортних товарів. Особливо відчутні ці процеси проявилися у галузях харчової та легкої промисловості.

3. Специфіка митного регулювання споживчого ринку залежить від ступеня розвитку інтеграційного процесу в конкретній країні. Залежно від рівня входження країни до світової економічної інтеграції активність держави при застосуванні митних регуляторів послаблюється. Це пов'язано з тим, що кожний наступний крок країни в бік економічної інтеграції призводить до певної свідомої втрати суверенності держави при прийнятті рішень не тільки у сфері митного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а й всієї системи державного регулювання економіки.

4. Підтверджено виваженість у визначені підходів до розроблення митно-тарифної політики держави, оскільки це повинно збалансувати взаємовиключаючі принципи, призупинити руйнування ринкового конкурентного середовища, яке стимулює науково-технічний прогрес і розвиток виробництва. Тарифи мають бути розраховані абсолютно точно: низький їх рівень не дає змоги витримати напруженої конкуренції ззовні, а надмірний протекціонізм ставить виробника поза конкуренцією, не стимулює удосконалення виробництва, підвищення якості та зниження собівартості продукції.

5. Виявлено, що за умов надмірного захисту вітчизняний товаровиробник, не модернізуючи свого виробництва, одержує надвисокі прибутки, а громадяни України вимушені або споживати не якісну вітчизняну продукцію, або переплачувати за імпорту. Помірковане та урівноважене використання інструментів митного регулювання повинно створити умови для виходу національної економіки з кризи, а в подальшому і для її зміцнення, сприяти розвитку експортного потенціалу вітчизняної продукції, прискорення та поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізації участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях.

6. Відсутність єдиного підходу до класифікації методів митного регулювання споживчого ринку, підсилює існуючі проблеми при митному контролі. Існуюча множинність діючих заходів, з одного боку впливає на зовнішньоекономічні процеси, а з іншого ускладнює механізм митного

контролю. Деклароване спрощення митного контролю, як невід'ємного елементу митного адміністрування залишається важливим пріоритетом держави у встановленні якісної та ефективної системи контролю у сфері ЗЕД.

7. У процесі дослідження визначено, адміністрування митних платежів на макрорівні є вирішення організаційних питань щодо підвищення ефективності діяльності митних органів, що передбачає визначення повноважень органів влади різних рівнів у регулюванні відносин у митній та податковій сферах, прав і обов'язків суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, організації митного та податкового контролю й митного оформлення товарів, а також процедури оскарження рішення митних або податкових органів. З метою поліпшення процедури адміністрування мита та митних платежів необхідно: запровадити перегляду критеріїв ризику, з метою вдосконалення ризикоорієнтованої системи; розробити нормативно-правові акти, спрямовані на оптимізацію діяльності у відповідних галузях економіки та збільшення надходжень на підставі аналізу результатів документальних перевірок.

8. Оцінка митного регулювання споживчого ринку є пріоритетом для будь-якої країни. Саме тому, для оцінювання ефективності митного регулювання запропоновано використовувати систему критеріїв ефективності за такими основними напрямками: держава; бізнес; міжнародні організації. Це дозволяє оцінити фактичний стан справ з профілактики та виявлення митним правопорушень. Така методика оцінки ефективного використання інструментів митного регулювання відіграє важливу роль при виборі країни з якою співпрацювати суб'єктові-нерезидентів.

9. Визначено, що майбутнє вітчизняної економіки, її здатність забезпечити прийнятні та стабільні темпи зростання значною мірою залежать від ефективності функціонування митної системи, досконалості її механізму, який необхідно формувати, ґрунтуючись на викладених положеннях. З цією метою для успішної трансформації Митного тарифу України у період її інтеграції у світовий господарський простір необхідно оптимізувати ставки ввізного мита, з

врахування національних особливостей. Це дозволить здійснити ефективну імплементацію оптимальної ставки у діючу митно-тарифну систему.

Застосування мита, як інструмента захисту національних інтересів, на науково обґрунтованих засадах, дозволить забезпечити достатній рівень протекції пріоритетним галузям економіки, не порушуючи одночасно нормального конкурентного середовища на внутрішньому ринку; сприятиме успішному розвитку зовнішньої торгівлі та встановленню її оптимальної структури, а також виступатиме надійним джерелом формування доходів бюджету.

10. Запропоновано алгоритм встановлення комплексу заходів митно-тарифного регулювання зовнішньої торгівлі конкретним товаром. Даний алгоритм передбачає використання трьох взаємопов'язаних методик: методики виявлення фактів зниження конкурентоспроможності вітчизняних споживчих товарів та обсягів їх виробництва, методики оцінки необхідності національного виробництва споживчого товару з точки зору економічної доцільності та економічної безпеки, методики оцінки рівня якості та безпеки товару, що ввозиться для життя і здоров'я населення.